

แนวความคิด ทฤษฎี ประวัติความเป็นมา และโครงสร้างของการสืบสวนในคดีอาญา

ในสังคมทุกยุคสมัย ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์การปกครองในระบอบใด ภารกิจพื้นฐานของผู้ว่า
ในสังคมนั้น ๆ ก็คือการรักษาความสงบเรียบร้อย นำมาซึ่งความปลอดภัยและความสงบสุขของมวล
สมาชิกในสังคมทั้งในด้านความปลอดภัยในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน แต่ถึงกระนั้นก็ดี ธรรมชาติ
ของมนุษย์ประกอบกับสภาพแวดล้อมย่อมมีส่วนผลักดันให้มีการเสาะแสวงหาสภาพหรือคุณภาพในชีวิต
ให้ดีขึ้น จึงนับ เป็น เรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า จะไม่มีปัญหาการกระทบกระทั่งกันระหว่างมวล
สมาชิกในสังคม ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีตั้งแต่ปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ในสังคมขนาดเล็ก คือ
ครอบครัว จนกระทั่ง เป็นปัญหาที่ขยายไปสู่สังคมในระดับใหญ่ขึ้นตามลำดับ และกระทบถึงสมาชิก
ส่วนใหญ่ในสังคม ปัญหาประเภทหนึ่งที่เป็นปัญหาสำคัญก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับการก่อให้เกิดอาชญากรรม
อันมีผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิต ร่างกายและทรัพย์สินของสมาชิกในสังคม และเป็นปัญหา
สำคัญที่ผู้นำหรือผู้มีอำนาจในการปกครองในแต่ละสังคมจะต้องคิดค้นหาวิธีการแก้ไข ซึ่งในการ
ศึกษาประวัติความเป็นมาของสังคมในแต่ละยุคจะเห็นได้ว่าได้มีการพยายามหาวิธีการต่าง ๆ ใน
หลายรูปแบบมาใช้ เพื่อจัดสมาชิกที่ชั่วร้ายให้พ้นไปจากสังคม และพยายามหาวิธีการป้องกัน
ตลอดจนมาตรการต่าง ๆ มาใช้เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ กัน ซึ่งมี
การวิวัฒนาการมาตามลำดับ และถือเป็นหน้าที่ของฝ่ายผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศ

กระบวนการในการป้องกันปัญหาอาชญากรรม ถือเป็นกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
และเป็นหน้าที่ของรัฐส่วนหนึ่งในการคุ้มครองสมาชิกหรือประชาชนในรัฐ และโดยที่สังคมได้มี
วิวัฒนาการ เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แนวความคิดตลอดจนวิธีการป้องกันปัญหาอาชญากรรมได้
แปรเปลี่ยนตามไปด้วย แต่เดิมมานั้นผู้นำในสังคมส่วนใหญ่จะต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในสังคม
โดยนာพระผู้ เป็น เจ้ามาร เป็นสิ่งชี้แนะ เพื่อให้สมาชิกในสังคม เกิดความ เกรงกลัวไม่กล้ากระทำความ-
ผิด แม้ในการค้นหาข้อเท็จจริงว่าผู้ใด เป็นผู้กระทำความผิด ก็ยังใช้ศรัทธาในองค์พระผู้ เป็น เจ้ามาร
เป็นส่วนหนึ่งในการพิสูจน์ความผิด ศรัทธาความ เชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากใน
ยุคที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและภายหลังจากนั้น นักปรัชญาและ เจ้าสำนักความคิดในทางนิติศาสตร์
ได้พยายามคิดค้นหาหลักปรัชญาในชีวิต การคุ้มครองสิทธิของประชาชน อิทธิพลความคิดต่าง ๆ ที่

แปรเปลี่ยนเหล่านี้ย่อมมีผลต่อการปกครองในสังคม และกระทบต่อกระบวนการในการป้องกันปัญหาอาชญากรรมด้วย การดำเนินการใด ๆ เพื่อแสวงหาหลักฐาน ข้อเท็จจริง เพื่อหาตัวผู้กระทำความผิด ซึ่งผู้นำสังคมในสมัยก่อนมีอำนาจอย่างเต็มที่ ก็จะถูกจำกัดมากขึ้น และเมื่อประเทศต่าง ๆ ได้วิวัฒนาการระบอบการปกครองมาเป็นรูปแบบสมัยใหม่ขึ้น ก็จะต้องตระหนักถึงการคุ้มครองและสิทธิ เสรีภาพของคนในสังคมมากขึ้นตามลำดับ ขั้นตอนต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวความคิดในการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน เพื่อหาตัวผู้กระทำความผิดจัด เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งเร็วกว่าวิธีการสืบสวน ได้มีการแสดงความคิดเห็นและกล่าวอ้างทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดไว้แตกต่างกันออกไป

2.1 แนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการสืบสวนในคดีอาญา

แนวความคิดในการแสวงหาพยานหลักฐานและข้อเท็จจริง เพื่อที่จะทราบการกระทำความผิดได้ เริ่มพัฒนาขึ้นตามลำดับควบคู่กันไปกับการยอมรับในสิทธิ เสรีภาพของประชาชน ได้มีการจัดตั้งองค์กรตำรวจขึ้น เพื่อทำหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยขึ้นภายในประเทศ โดยมีภารกิจหลักในการคุ้มครองป้องกันสังคมให้ปลอดจากอาชญากรรม จึงนับได้ว่าตำรวจเป็นหน่วยงานเบื้องต้นของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ภารกิจพื้นฐานคือ การป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม หน้าที่และความรับผิดชอบของตำรวจในสังคมนั้นมีขอบเขตกว้างขวาง จนมีผู้กล่าวว่าตำรวจมีหน้าที่มากมายครอบคลุมไปทั่วแทบทุกสิ่งทุกอย่างในสังคม แม้กระทั่งตำรวจเองก็ยังสืบสวนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าหน้าที่หลักของตำรวจก็คือหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย และรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ซึ่งทำให้ตำรวจมีภารกิจต่อเนื่องมากมายหลายประการด้วยกัน ที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการบังคับใช้กฎหมาย ได้แก่ การสืบสวนคดีอาญา การตรวจท้องที่ เป็นต้น การกระทำของตำรวจจึงเป็นการกระทำเพื่อดำรงไว้ซึ่งความสงบสุขในสังคม ตำรวจจึงมีหน้าที่ที่จะต้องไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทั้งหลายที่นำไปสู่ความวุ่นวายในสังคม การคุ้มกันป้องกันมิให้เกิดความไม่สงบสุขในสังคม ตลอดจนการให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป ตำรวจจึงมีหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายและรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง (Law Enforcement and Order Maintaining)

การสืบสวน เป็นหลัก เกณฑ์ เบื้องต้นของหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายของตำรวจ การสืบสวนในหน้าที่ของตำรวจ จึงเป็นการดำเนินการขั้นตอนแรกในการดำเนินการในทางอาญาเพื่อแสวงหาความจริงและพยานหลักฐาน เพื่อจะทราบการกระทำผิดและตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษตามขั้นตอนของกฎหมาย แต่บางครั้งการสืบสวนก็เป็นการกระทำเพื่อมุ่งเน้นในทางป้องกันการก่ออาชญากรรมไม่ให้เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้นการสืบสวน จึงเป็นหลัก เกณฑ์การดำเนินการ เบื้องต้นที่มีความสำคัญมากของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ที่จักส่งผลในการป้องกันอาชญากรรม การรู้การกระทำผิด รู้ตัวผู้กระทำผิด และสามารถเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษตามกฎหมาย การสืบสวนย่อมเป็นเครื่องมือในหลักการบังคับใช้กฎหมายของรัฐให้สัมฤทธิ์ผล เป็นที่ศรัทธาของประชาชน และก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยของสังคมและชาติบ้านเมือง แต่วิธีปฏิบัติในการดำเนินการสืบสวนซึ่งเป็นงานในหน้าที่ของตำรวจนั้น บางกรณีอาจมีผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชนที่กฎหมายกำหนดไว้ ย่อม เป็นเหตุให้ประชาชนมองภาพการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตำรวจไปในทางกระทำการล่วงละเมิดสิทธิของประชาชน ทั้ง ๆ ที่การกระทำดังกล่าว เป็นการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง อันเป็นเหตุให้เกิดปัญหาว่า การสืบสวนคดีอาญามีผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชน

ด้วยเหตุนี้เอง จึงได้มีการพยายามให้คำจำกัดความหมายของการสืบสวนในคดีอาญา เพื่อ เป็นแนวทางในการปฏิบัติไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้ คือ

ศาสตราจารย์ พอล บี. เวสต์ตัน (Paul B. Weston) ให้นิยามของการสืบสวนว่า "การสืบสวนคดีอาญา คือ การค้นหาความจริงโดยวิถีทางของกฎหมายจากบุคคลและวัตถุต่าง ๆ เพื่อลำดับเหตุการณ์การกระทำหรือการงดเว้นกระทำการที่มีขอบด้วยกฎหมายจากบุคคลและวัตถุต่าง ๆ เพื่อลำดับเหตุการณ์การกระทำหรือการงดเว้นกระทำการที่มีขอบด้วยกฎหมายย้อนหลังไปอย่างถูกต้อง (Resconstructing the Crime) การสืบสวนเป็นการค้นหาจากสิ่งที่มีผู้สืบสวนรู้จนไปถึงสิ่งที่เขาไม่รู้ เป็นการค้นย้อนหาไปสู่อดีตที่มีอาชญากรรมเกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความจริงเท่าที่จะสืบทราบได้จากการสืบสวนข้อเท็จจริงภายหลังเกิดเหตุ"¹

¹Paul B. Weston, Criminal Investigation. (Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, INC., 1980), p.3.

ชาร์ลส์ จี. แวนเดอบอสช์ (Charles G. Vanderbosch) ได้ให้นิยามของการสืบสวนว่าหมายถึง "ขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมในการหาคำตอบของคำถามที่ว่า อะไร, เมื่อไร, ที่ไหน, ทำไม, ใคร และอย่างไร ที่อาชญากรรมหรือความผิดได้เกิดขึ้น โดยทั่วไปการสืบสวนเป็นขั้นตอนของการรวบรวมข่าวสาร ข้อมูล (Information) เกี่ยวกับอาชญากรรมมากกว่าเป็นการรวบรวมพยานหลักฐาน (Evidence) และข้อมูลที่ปรากฏในห้องพิจารณาของศาล แท้จริงคือข้อมูลส่วนน้อยที่ได้จากการสืบสวนคดีอาญา"²

ในคำอธิบายท้ายกฎบัตรขององค์การสืบสวนกลาง (Federal Bureau of Investigations) ของสหรัฐอเมริกา มาตรา 1612 กล่าวถึงการสืบสวนว่า "กล่าวในแง่ปฏิบัติ การสืบสวนการกระทำความผิดอาชญากรรมก็คือ การพิจารณาหาว่าใคร เป็นผู้กระทำผิดและการพิจารณาประกอบพยานหลักฐานที่น่าเชื่อถือ เพื่อให้ครบองค์ประกอบความผิดนั้นในอันที่จะดำเนินการตามกฎหมายแก่ผู้กระทำผิดต่อไป"³

สำหรับกฎหมายไทยนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(10) บัญญัติความหมายของการสืบสวนว่า "การสืบสวนหมายถึงการแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด"

จากมาตรา 2(10) ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาข้างต้น ทำให้พอเข้าใจได้ว่า การสืบสวนตามหลักกฎหมายไทยเป็นการดำเนินงานขั้นต้นของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจในอันที่จะ

1. แสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานไปตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ซึ่งย่อมหมายรวมถึงในกรณีที่ยังไม่ปรากฏว่ามีการกระทำผิด แต่มีร่องรอยหรือเหตุอันควรสงสัยว่าอาจจะมีการกระทำผิดขึ้น ดังนั้น เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่สืบสวนจึง

²Charles G. Vanderbosch, Criminal Investigation. (Washington, D.C. : International Association of Chiefs of Police, 1968), pp. 2,7.

³S 1612, 96th Cong., 1ST.Sess., 125 CONG.REG.21, 513 (1979).

ต้องคอยสอดส่องว่าจะมีบุคคลกระทำผิดหรือไม่⁴ เพื่อที่จะระงับเหตุได้ทันทั่วทั้งที่ เช่น การจัด เวรยามของตำรวจออกตรวจในพื้นที่ที่มีการกระทำผิดเกิดขึ้นเสมอ การจัดตำรวจสายตรวจจรดวิทยุไปตามถนนสายต่าง ๆ เหล่านี้ ถือว่าเป็นการสืบสวนเพื่อป้องกันอาชญากรรม อันเป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยแก่สังคม

2. แสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานไปตามอำนาจและหน้าที่ เพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด ในกรณีนี้หมายถึงว่ามีความผิดเกิดขึ้นแล้ว แต่ตำรวจต้องการทราบรายละเอียดแห่งความผิด เพื่อที่จะได้ตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษตามกฎหมายบ้านเมืองต่อไป โดยทั่วไปรายละเอียดแห่งความผิดที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาบัญญัติไว้หมายถึงรายละเอียดว่า ได้มีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้นจริงหรือไม่ (Has a crime been committed) ถ้ามีการกระทำผิดเกิดขึ้นจริงแล้วเป็นคดีอะไร (If so, what crime) และใครเป็นผู้กระทำความผิดในคดีนั้น ๆ (Who committed such crime)⁵

เมื่อพิจารณาความหมายของการสืบสวนทั้งตามกฎหมายไทยและตามทัศนะของนักวิชาการตำรวจในประเทศแล้ว เห็นว่าความหมายของการสืบสวนในคดีอาชญาที่ได้ให้ความหมายไว้ มีความคล้ายคลึงกันมาก โดยเฉพาะในหลักการสืบหาข้อเท็จจริงเพื่อทราบรายละเอียดแห่งการกระทำความผิด แต่ความหมายที่ ศาสตราจารย์ เวสตัน (Weston) นิยามไว้ค่อนข้างจำกัดไปในทางการสืบสวนภายหลังความผิดเกิด (post-factum inquiry) ซึ่งก็ถูกต้องเป็นส่วนใหญ่ แต่อาจจะแคบไป เมื่อพิจารณาว่าการสืบสวนก่อนเกิดเหตุความผิดก็ได้ แม้ว่าการสืบสวนก่อนเกิดเหตุจะใช้กันน้อยกว่าการสืบสวนภายหลังเกิดเหตุแล้วก็ตาม ความข้อนี้จะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะสรุปตรงกันได้ว่า การสืบสวนนั้น เป็นกระบวนการสืบหาข้อเท็จจริงเพื่อทราบรายละเอียดแห่งการกระทำความผิด ซึ่งไม่ว่าจะได้กระทำก่อนหรือหลังเกิดเหตุก็ตาม ปัญหาที่จักต้องพึงระมัดระวังก็คือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชน ทั้งนี้

⁴ สุนีย์ มัลลิกะมาบย์, สิทธิของผู้ต้องหาคดีอาชญาในระหว่างสืบสวนและสอบสวน วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2519, หน้า 35.

⁵ ประเสริฐ เมฆมณี, ตำรวจและกระบวนการยุติธรรม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิธ จำกัด, 2519), หน้า 233.

เพราะหากพิจารณาโครงสร้างและกระบวนการสืบสวน (ซึ่งจะกล่าวต่อไปโดยละเอียด) จะเห็นได้ว่ามีขั้นตอนและวิธีดำเนินการหลายแบบ เพื่อให้ได้พยานหลักฐานและหาตัวผู้กระทำความผิด ซึ่งต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการมากมาย อาทิเช่น การเฝ้าสะกดรอย การใช้สายลับ ถ่ายภาพ ดักฟัง ใช้กล้องส่องทางไกล ฯลฯ ไปจนถึงขั้นตรวจค้นและจับกุมผู้ต้องสงสัย ถ้าหากมีข้อมูลว่าผู้นั้นกระทำความผิดจริง กระบวนการสืบสวนจึงมีลักษณะเป็นการเสี่ยงสำหรับเจ้าพนักงานตำรวจต่อข้อกล่าวหาว่าเป็นการกระทำที่ล่วงละเมิดสิทธิของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการพัฒนาความคิดในเรื่องสิทธิของประชาชน (Individual Right) กันมากขึ้น การยอมรับในสุภาชิตกฎหมายที่ว่า "ปล่อยคนผิดสิบคนยังดีกว่าการลงโทษคนดีเพียงคนเดียว" นับเป็นแนวความคิดที่เป็นรากฐานในการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชนไว้ในกระบวนการวิพิจารณาความอาญา

เป็นที่น่าสังเกตว่า การผสมผสานความคิดเรื่องการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชน เข้ากับหลักการสืบสวน หรือแม้แต่หลักการใด ๆ เกี่ยวกับกระบวนการวิพิจารณาความอาญา ค่อนข้างพัฒนาไปอย่าง เป็นระบบในประเทศที่ใช้ระบบคอมมอน ลอว์ ข้อนี้อาจเป็นผลมาจากลักษณะทางกฎหมาย ในระบบกฎหมายคอมมอน ลอว์ เองที่ว่ากฎหมายมิได้บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่เป็นไปตามปกติประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา หรือตามหลักเกณฑ์ที่ศาลสร้างขึ้นตามคำพิพากษาในแต่ละคดี เมื่อเป็นเช่นนี้ วิพิจารณาความอาญาอาจยืดหยุ่นมากเกินไป และอาจไม่ชัดเจนจนนำวิตกว่าจะกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะผู้ต้องหาหรือจำเลย ศาลจึงต้องพยายามสร้างหลักเกณฑ์ขึ้นให้ชัดเจน เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชนไม่ให้ถูกกระทบจนเกินขอบเขต หลักเรื่อง The Rule of Law ตามกฎหมายอังกฤษก็คือ Due Process of Law ตามกฎหมายอเมริกันก็คือ จึงเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้เอง⁶

หลัก The Rule of Law หรือหลักการปกครองโดยกฎหมาย ในสมัยใหม่พอจะกล่าวได้ว่ามีร่องรอยปรากฏเป็นข้อสำคัญดังนี้

- 1) รัฐมีความชอบในการที่จะบัญญัติและเปลี่ยนแปลงกฎหมาย
- 2) การจัดรูปแบบรัฐธรรมนูญ จะต้องมีการแยกอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ โดยยกย่องอำนาจนิติบัญญัติว่าเป็นเจตจำนงของประชาชาติ ส่วนฝ่ายบริหารและตุลาการเป็นแต่

⁶Martin Shapiro and Douglas S. Hobbs, The Politics of Constitutional Law (Cambridge : Wirthrop Publisers, Inc., 1974), pp. 550-553.

องค์การที่ปฏิบัติตามกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติ บัญญัติมาเท่านั้น

ดังนั้นในสมัยใหม่ เมื่อรัฐมีความจำเป็นต้องบังคับการให้กิจการต่าง ๆ ดำเนินไปตามหลักการบริหาร ซึ่งจำเป็นต้องบังคับการผ่านกฎหมาย ซึ่งส่วนมากก็มิได้ เป็นกฎหมายที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ตามหลักประเพณีโดยทั่วไป จึงต้องบัญญัติกฎหมายขึ้น ซึ่งมีลักษณะ เป็นกฎหมายเทคนิคหรือเป็นไปโดยการจงใจหรือด้วยพลังความพยายามปรุงแต่งอย่างแยบคายของนักคิด และนักปกครองทั้งสิ้น การที่จะต้องมี การบังคับการบ่อย ๆ ก็ทำให้เกิดความเข้าใจเพี้ยนไปว่ากฎหมายกับสิ่งที่ผู้มีอำนาจบังคับการนั้น เป็นของอย่างเดียวกันได้

สำหรับ Due Process of Law เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับระบบงานยุติธรรมทางอาญา (Criminal Justice System) ทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ยึดกฎหมายเป็นหลัก การดำเนินคดีอาญาจะต้องมีความเป็นธรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรม

หลัก Due Process of Law มีวิวัฒนาการมาจากกฎหมายรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อวางกฎเกณฑ์สำหรับให้ศาล เข้ามาตรวจสอบดูแลหรือควบคุมการใช้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐได้

ดังนั้นหลัก The Rule of Law และหลัก Due Process of Law ที่เกิดขึ้นก็เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชน

Dening กล่าวว่า "ในการที่ท่านจะทำงานก้าวหน้าทางกฎหมายต่อไปนั้น อย่ายึดมั่นในเนื้อความของกฎหมายเกินไปนัก คืออย่ายึดถือแต่เพียงที่เป็นวิธีการกำหนดบทบัญญัติของกฎหมาย แต่พึงแสวงหาอยู่เสมอในสิ่งที่ถูกต้องและแท้จริง ซึ่งนั่นเองคือทางดำเนินไปสู่ความยุติธรรม ในการเดินไปตามทางที่ว่่านี้ พึงระลึกไว้ว่ามีจุดหมายอยู่ 2 ประการอื่นจะต้องกระทำให้สำเร็จ ประการหนึ่งคือคอยดูแลให้กฎหมายเป็นยุติธรรม อีกประการหนึ่งคือให้ได้ใช้กฎหมายโดยยุติธรรมด้วย ทั้งสองประการนี้สำคัญ แต่ที่ว่่าให้ได้ใช้กฎหมายโดยยุติธรรมนั้นสำคัญยิ่งกว่า หากมีกฎหมายที่ยุติธรรม แต่ผู้ใช้กฎหมาย เป็นผู้พิพากษาที่เลวหรือทนายความที่ไม่สุจริต ปวงชนก็จะหาประโยชน์จากกฎหมายนั้นไม่ได้ ประเทศชาติอาจทนรับกฎหมายที่รุนแรงหรือไม่เป็นธรรมได้ หากว่าผู้ใช้กฎหมายนั้น เป็นผู้

7 ปริติ เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา. (กรุงเทพมหานคร : มิตรนภการพิมพ์, พ.ศ. 2531) หน้า 334, 335.

พิพากษายุติธรรม ซึ่งสามารถบรรเทาความรุนแรงหรือขจัดความไม่ยุติธรรมนั้นเสียได้ แต่ประเทศชาติไม่อาจทนต่อระบบกฎหมายที่ไม่มีวิธีการพิจารณาอันเป็นธรรม"

ที่หน้าศาลสูงสุดแห่งสหรัฐมีคำจารึกไว้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า "Equal Justice Under Law" คล้ายกับที่เรากล่าวถึงความยุติธรรมเสมอหน้ากันตามกฎหมาย (ฎีกาที่ 144/2459 6 มส. 135) หรือที่เป็นหลักของ legislative supremacy หรือ supremacy of parliament ที่เข้าใจกันว่ารัฐสภาออกกฎหมายอย่างไรก็ได้ ต้องปฏิบัติตามนั้น แต่กระนั้นก็ยังมียังมีสิ่งอยู่เหนือบทบัญญัติของกฎหมายบรรดาที่รัฐสภายุติขึ้นตามวิถีทางรัฐธรรมนูญนั้นอยู่อีก ซึ่งในปัจจุบันเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า "Rule of Law" ในภาษาไทยยังไม่ยุติว่าจะใช้คำอะไรแปลตามตัวอักษรก็ว่ากฎของกฎหมาย ไม่ใช่ข้อกำหนดหรือบทบัญญัติทั้งหลายที่มีอยู่ในตัวกฎหมาย หรือกฎอันเป็นหลักในมาตราต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติหรือหลักที่กฎหมายลักษณะต่าง ๆ กำหนดไว้ แต่หมายความว่ากฎที่บังคับตัวบทกฎหมายหรือบังคับกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ให้กฎหมายเหล่านั้นต้องอยู่ในกรอบในบังคับของกฎนั้นอีกชั้นหนึ่ง ในความหมายท่านเองเดียวกับกฎที่บังคับการเล่น เช่นกติกาฟุตบอลหรือชกมวย กฎหมายต้องอยู่ภายใต้กฎที่ว่า "Rule of Law" นี้อีกชั้นหนึ่ง เช่นเดียวกับเล่นฟุตบอลต้องอยู่ใต้กฎหรือกติกาฟุตบอล ความหมายของ Rule of Law คือประมวลหลักของสิทธิขั้นมูลฐานที่แทรกอยู่ในองค์การแห่งรัฐ ซึ่งมีอำนาจและวิธีการอันจะทำให้สิทธิเหล่านั้นมีผล ประกอบด้วยหลักสถาบัน และวิธีการ ซึ่งมีอยู่ในกฎหมายอันชุมชนรับรองและคุ้มครองประโยชน์ของเอกชน โดยจำกัดขอบเขตอำนาจของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หลักที่ว่านี้ใช้บังคับแก่ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ตุลาการ และทนายความ จึงเป็นที่รับรองกันว่าเป็นกฎอันเป็นฐานที่ตั้งแห่งการก่อก่อสิทธิขั้นมูลฐานตามกฎหมาย ความคิดที่ว่ามิใช่กฎข้อบังคับเหนือกฎหมายอีกชั้นหนึ่งนั้น มิใช่ว่าเพิ่งจะมีขึ้นในปัจจุบัน หากมีมาแต่ดั้งเดิมแล้ว เพียงแต่ไม่เรียกชัดแจ้งออกมาว่า Rule of Law เท่านั้น เช่น Jus Natural ในกฎหมายเยอรมัน Law of God ในสมัยกลาง หรือที่นักปรัชญา เช่น Hobbes, Locke, Rousseau เรียกว่าสัญญาประชาคม และกฎหมายธรรมชาติ (Social Contract, Natural Law) Lord Coke Lord Chief Justice ของอังกฤษในสมัยนั้น เคยอ้างว่าพระราชบัญญัติที่รัฐสภาตราขึ้นนั้น common law ถือเป็นโมฆะได้ Dicey อ้างคำของ Blackstone ว่า common law มาจากพระเจ้าเป็นเจ้าในสวรรค์ ข้ออ้างของ Coke ไม่ได้ประสบความสำเร็จ แต่ในปัจจุบัน Rule of Law ได้รับการยืนยันชัดแจ้งในการประชุมของ International

Commission of Jurists เริ่มแต่การประชุมที่ Athens เมื่อ ค.ศ. 1955 เรียกว่า Act of Athens ต่อมา มี Declaration of Delhi ค.ศ. 1959 Law of Lagos ค.ศ. 1961 Resolution of Rio ค.ศ. 1962 Declaration of Bangkok ค.ศ. 1965 ซึ่งรวมความเป็นหลักว่า

1. ภารกิจของฝ่ายนิติบัญญัติในประเทศเสรีภายใต้ Rule of Law คือสร้างและรักษาไว้ซึ่งสาระที่จะทำให้แต่ละคนมีศักดิ์ศรีเป็นคน ไม่ว่าจะมิลิธิในทางแพ่งและทางการเมือง บางประการเท่านั้น แต่ต้องให้เป็นแก่นสารทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรมอันจำเป็นแก่การพัฒนาคุณภาพของเขา อีกนัยหนึ่งคือการรับประกันให้มีสิทธิในทางแพ่งอันเห็นได้ชัดว่าควรมีเท่านั้นยังไม่พอ ถ้าบุคคลสามัญยังอยู่ต่ำกว่าระดับที่เพียงแต่จะทรงชีพอยู่ได้ ดังเช่นที่เป็นอยู่ในประเทศด้อยพัฒนาใน เอเชียและแอฟริกา

2. ในด้านฝ่ายบริหาร ไม่แต่เพียงมีบทบัญญัติป้องกันมิให้มีการใช้อำนาจเกินขอบเขต แต่ต้องมีบทบัญญัติให้มีรัฐบาลที่สามารถรักษากฎหมายและความสงบเรียบร้อยไว้ได้ ตลอดจนรักษาฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนได้ด้วย มีประกันสังคม มีศาลให้คนทั่วไปใช้บริการได้ ไม่แต่เพียงบางคนที่มีเงินพอที่จะเป็นความ สิทธิที่จะประกอบอาชีพต้องได้รับรู้และคุ้มครองโดยกฎหมาย ตามท่านองหลักอิสรภาพ 4 ประการของประธานาธิบดีโรสเวลต์ คืออิสรภาพแห่งการพูดและการถือศาสนา อิสระจากความขัดสน และอิสระจากความกลัว

3. ในด้านตุลาการต้องเป็นอิสระ วิชาชีพทางกฎหมายต้องเป็นอิสระเช่นเดียวกัน ปราศจากความหวั่นเกรงว่ารัฐจะเข้าแทรกแซงการดำเนินคดี ไม่ถูกตัดรายได้ลดฐานะหรือชื่อเสียง การที่กฎหมายต้องอยู่ภายใต้ Rule of Law นี้มิได้หมายความว่า จะให้ศาลไม่รับรู้หรือไม่วินิจฉัยตามตัวบทกฎหมาย positive law ที่มีอยู่ ดังที่ฎีกาที่ 465/2485 5 มส. 483 วินิจฉัยไว้ในเรื่องบริษัทรพย์ภรรยาที่มีชู้ตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ถึงแม้ศาลจะไม่เห็นชอบตามที่กฎหมายบัญญัติให้รับ ศาลก็ต้องตัดสินคดีไปตามกฎหมายนี้ ทางแก้มืออยู่ในบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ใช้วิธีให้ศาลวินิจฉัยว่ากฎหมายขัดรัฐธรรมนูญหรือขัดต่อกระบวนการอันควรแห่งกฎหมาย (due process of law) โดยอ้างรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐมาตรา 3 อนุ 2 แก้ไขฉบับที่ 14 ประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายเห็นว่าการให้ศาลวินิจฉัยปัญหานี้ เป็นการขัดต่อหลักการแบ่งแยกอำนาจ ทำให้ศาลก้าวล่วงอำนาจนิติบัญญัติ ประเทศเหล่านี้ใช้วิธีให้มีตุลาการรัฐธรรมนูญขึ้นแทน เช่น เยอรมนี และอิตาลี อันเป็นวิธีการควบคุมฝ่ายนิติบัญญัติวิธีหนึ่งให้การบัญญัติกฎหมาย

ต้องอยู่ภายในขอบเขต แทนที่เคยจำกัดโดย natural law ประเทศที่ถือหลักความยิ่งใหญ่ของฝ่ายนิติบัญญัติ legislative supremacy, supremacy of parliament เช่นอังกฤษ ซึ่งศาลไม่วินิจฉัยว่ากฎหมายขัดรัฐธรรมนูญ ซึ่งในอังกฤษไม่มี เป็นลายลักษณ์อักษร และยึดถือบรรทัดฐานที่ศาลเคยวินิจฉัยคดีมาแต่ก่อนเป็นหลักที่มีน้ำหนักอย่างยิ่ง ก็มีคณะกรรมการ Law Reform Commission พิจารณาเสนอให้แก้ไขกฎหมาย ซึ่งก็ได้มีพระราชบัญญัติเป็น Law Reform Act ออกมาหลายฉบับ อย่างไรก็ตามก็ดี รัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรก็เกิดขึ้นโดยปวงชนเป็นผู้สร้างขึ้น จึงไม่พ้นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับความเป็นธรรมที่เป็นหลักธรรมชาติ อันเกิดขึ้นมีอยู่เองโดยไม่ต้องมีใครสร้างขึ้นอยู่นั้นเอง

วิธีการแก้ไขกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมหรือที่ขัดต่อ Rule of Law หรือที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ มีวิธีการที่นักกฎหมายต้องรู้และจัดทำเป็นขั้นตอนตามวิถีทางของกฎหมาย ไม่ใช่อ้างเอาความปลอดภัยความผาสุกของประชาชนมาเป็นหลักใช้อ่านนอกกฎหมาย อันเป็นวิธีการแอบอ้างความคิดซึ่งอาศัยหลักที่ว่าความผาสุกของประชาชนเป็นกฎหมายสูงสุด (Salus populi est suprema lex. The welfare of the people is paramount law.) มาบังหน้า หลักนี้ไม่ใช่ Rule of Law แต่เป็นหลักสำหรับอ้างเพื่อทำการปฏิวัติ ในประวัติรัฐธรรมนูญของเราปรากฏเป็นครั้งแรกที่อ้างหลักนี้ขึ้นในสมัยรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 ซึ่งระหว่างนั้นสภาผู้แทนราษฎรมีสมาชิกประเภทสอง ที่แต่งตั้งขึ้นสืบมาจากเมื่อเริ่มแรก เปลี่ยนการปกครองก่อนมีการเลือกตั้งตามมาตรา 68 เกิดการแตกแยกความเห็นเกี่ยวกับโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งคณะรัฐมนตรีส่วนใหญ่ไม่รับใช้สมาชิกฝ่ายหนึ่งไม่ใช้วิธีลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลตามรัฐธรรมนูญ กลับใช้วิธีข่มขู่สภาและบีบบังคับจะให้รัฐบาลลาออก การยุบสภาระหว่างนั้นยังทำไม่ได้ เพราะมีแต่สมาชิกประเภทสอง รัฐบาลจึงใช้วิธีปิดสภาเพื่อรอการเลือกตั้งซึ่งก็เป็นวิธีการนอกรัฐธรรมนูญ ในคำแถลงการณ์ ลงวันที่ 1 เมษายน 2476 มีความตอนหนึ่งว่า "เป็นภาวะอันแสนสลดจะทนทานได้ ...ความปลอดภัยของประชาชนเป็นกฎหมายอันสูงสุดไม่ว่าในบ้าน เมืองใด" ซึ่งเป็นภาษิตที่อ้างเพื่อใช้วิธีการนอกกฎหมายคือปฏิวัตินั้นเอง หากใช้คดีของนักกฎหมายไม่ ที่จริงนั้นความผาสุกของประชาชนเป็นจุดประสงค์ของกฎหมาย แต่ไม่ใช่เป็นกฎหมายในตัวเอง^๘

^๘ จิตติ ติงศภัทย์. หลักวิชาซีพนักกฎหมาย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 5 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2527, หน้า 81-85.

ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการสืบสวนคดีอาญา

กระบวนการสืบสวนคดีอาญานั้น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพิจารณาความผิดอาญา (Criminal Proceeduse) ที่มีจุดประสงค์เพื่อค้นหาความจริง และรายละเอียดแห่งการกระทำ ความผิด ซึ่งถือว่าเป็นภาระหน้าที่ประการหนึ่งในการรักษาความสงบภายในของรัฐ เพื่อควบคุม ปัญหาอาชญากรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นปัญหาที่ไม่คงที่ (dynamic) มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในยุคสมัยที่มีการพัฒนาการทางเทคโนโลยีมากขึ้น ปัญหาอาชญากรรมก็จะทวีความรุนแรง และมีรูปแบบที่ทันสมัยมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันแนวความคิด ของคนในสังคมก็มุ่งหวังที่จะให้รัฐคุ้มครองสิทธิของคนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการ สืบสวนคดีอาญาโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐบางวิธีอาจเป็นการล่วงละเมิดต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ทั้ง ๆ ที่รัฐก็มีความประสงค์จะคุ้มครองความปลอดภัยของสมาชิกในสังคมจากปัญหาอาชญากรรม ในลักษณะดังกล่าวได้มีนักนิติศาสตร์หลายท่านได้ให้ข้อคิดเห็นในทางทฤษฎี เพื่อเป็นแนวทางในการ บัญญัติกฎหมาย และเพื่อเป็นหลักปฏิบัติไว้แตกต่างกันกล่าว คือ

Herbert Packer ได้กล่าวถึงรูปแบบในกระบวนการพิจารณาความผิดอาญา 2 รูปแบบ ด้วยกัน คือ

1. Crime Control Model
2. Due Process Model

Crime Control Model (ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม) เป็นรูปแบบหนึ่งของของ กระบวนการพิจารณาความอาญา ที่กำหนดขึ้นเพื่อควบคุมอาชญากรรม โดยชี้ให้เห็นว่า กระบวนการ พิจารณาความอาญามีไว้เพื่อรักษาความสงบสุขของสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เน้นหนักไปในการ ป้องกันปราบปรามและกำราบอาชญากรรม เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องมีประสิทธิภาพในการดำเนินการ จับกุมผู้กระทำผิด รวมทั้งการดำเนินการจะต้องมีความรวดเร็วและเด็ดขาด

Due Process Model (ทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม) เป็นรูปแบบหนึ่งที่เน้นหนักไป ในทางคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยมีความเห็นตรงกันข้ามกับทฤษฎีการควบคุมอาชญา- กรรม (Crime Control Model) ทฤษฎีนี้ไม่เห็นด้วยกับการควบคุมอาชญากรรมโดย เจ้าหน้าที่งานและกระบวนการของรัฐ ซึ่งอาจบิดเบือนและไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ เพราะต้องการให้ได้

ผลในการป้องกันปัญหาอาชญากรรม ดังนั้นจึงเสนอแนวทางให้มีการพิจารณาคดีและไต่สวนผู้ต้องหา
อย่าง เป็นทางการและเปิดเผยในศาลสถิตยุติธรรม

หลัก Due Process Model หรือที่เรียกว่า Due Process of Law มีวิวัฒนาการ
มาจากกฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อวางกฎเกณฑ์สำหรับให้ศาล
เข้ามาตรวจสอบ ดูแล หรือควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ ที่เป็นเช่นนี้
เพราะรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา เน้นการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร
และฝ่ายตุลาการ ในขณะที่เดียวกันก็ เน้นการแบ่งสรรปันส่วนอำนาจระหว่างรัฐบาลกลาง
(Federal Government) และรัฐบาลของมลรัฐ (State Government) ผู้ร่างรัฐธรรมนูญจึง
พยายามสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ขึ้นใหม่ เพื่อเปิดทางให้ศาลในฐานะผู้ใช้กฎหมายบังคับคดี และเป็นผู้
รักษาความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ สามารถเข้ามาใช้อำนาจตรวจสอบการกระทำของ
รัฐบาล ของมลรัฐและการกระทำของฝ่ายอื่นได้ โดยผ่านทางกระบวนการที่เรียกว่า Judicial
Review และกฎหมายที่ศาลจะหยิบยกขึ้นเป็นหลักหรือข้อทดสอบในการวินิจฉัย ซึ่งเรียกว่า Due
Process of Law โดยอาจเห็นตัวอย่างในระบบกฎหมายอังกฤษเรื่อง Rule of Law หรือ
Natural Law ในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรของบางประเทศก็ได้⁹

ตามทฤษฎีทั้ง 2 ข้างต้นของ Packer จะเห็นได้ว่ามีความขัดแย้งกันทางปฏิบัติ แต่
ถึงกระนั้นก็ดี ดูเหมือนว่าทฤษฎี Due Process Model จะเป็นที่ยอมรับและนำมากล่าวอ้างอิงใน
ประเทศสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ยังมีนักนิติศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ John Griffiths ได้เสนอ
ทฤษฎีใหม่ คือ Family Model (ระบบครอบครัว) โดย Griffiths ให้ความเห็นว่า กระบวนการ
พิจารณาความอาชญากรรมค่านึงถึงระบบครอบครัว กล่าวคือ รัฐควรต้องค่านึงถึงการคุ้มครองสิทธิ-
เสรีภาพของประชาชนควบคู่ไปกับการดำเนินการป้องกัน ปราบปราม อาชญากรรม ในรูปแบบของ
การควบคุมทางสังคม (Social Control) โดยใช้วิธีการประนีประนอม (Compromise)
เป็นแนวทาง ไม่ควรค่านึงถึงการลงโทษเป็นสำคัญ

⁹Araham Blumberg, Criminal Justice (Chicago : Qnadrangle
Books, 1967), p. 42.

เมื่อพิจารณาทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม (Crim Control) และทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม (Due Process) ของ Packer และ Family Model ของ Gsiffiths แล้ว ย่อมเห็นว่ารัฐมีเจตนารมณ์ที่จะให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่ในขณะเดียวกัน รัฐก็ต้องดำเนินการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมเพื่อควบคุมสังคมควบคู่กันไป

ดังนั้น การสืบสวนคดีอาญา ซึ่งเป็นงานในอำนาจหน้าที่ของตำรวจซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของรัฐที่จะต้องปฏิบัติเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยให้กับประชาชน หรือเพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิด ถ้าจะให้ตำรวจปฏิบัติภารกิจโดยถูกต้องเสมอไป เพื่อมิให้กระทบกระเทือนสิทธิเสรีภาพของประชาชน มิฉะนั้นถือ เป็นความผิด เช่นนี้ ย่อมกระทำมิได้ เพราะสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานตำรวจในการสืบสวนคดีอาญา เจ้าพนักงานตำรวจได้กระทำโดยอาศัยดุลยพินิจเป็นส่วนใหญ่ การใช้ดุลยพินิจดังกล่าวแม้กระทำโดยสุจริตก็อาจเกิดความบกพร่องผิดพลาดล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของบุคคลได้ แต่ผลของการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ตำรวจดังกล่าว ก็เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือเพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิด เพื่อควบคุมสังคมของรัฐให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย ปราศจากอาชญากรรม การสืบสวนคดีอาญาจึงต้องทำหลักทฤษฎีทั้ง 3 รูปแบบดังกล่าวมาใช้ควบคู่กันไป โดยที่การใช้ดุลยพินิจของเจ้าพนักงานตำรวจ (Police Discretion) เป็นตัวประสานให้เกิดผลดีทุกด้าน

2.2 ประวัติความเป็นมาของการสืบสวนคดีอาญา

2.2.1 การสืบสวนคดีอาญาในต่างประเทศ

แนวความคิด เรื่องการสืบสวนคดีอาญา เพื่อพิสูจน์หาตัวผู้กระทำผิดมีประวัติในอดีตตั้งแต่สมัยโบราณ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า จักพรรดิมาคัส ลูซิเนียส แครสซัส (Marcus Lucinius Crassus) ได้ดำเนินการใช้สายลับรวบรวมข้อมูลประวัติพลเมืองของโรมันจำนวนมากเก็บบันทึกไว้เพื่อประโยชน์ในงานศาลของพระองค์ วิธีเดียวกันนี้ในสมัยกลาง พระเจ้าเฟรดเดอริกมหาราชก็ได้นำไปใช้ โดยให้สายลับของพระองค์ออกไปหาข่าวต่าง ๆ ที่พระองค์ประสงค์

จะทราบภายในพระราชอาญาจักรของพระองค์¹⁰

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาประวัติวิวัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแล้ว องค์การยุติธรรมทางอาญาที่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกับงานการสืบสวนคดีอาญาอันเป็นการแสวงหาพยานหลักฐานจะเด่นชัดอยู่ที่องค์กรศาลและตำรวจ เพราะศาลในสมัยเดิมนั้น เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ทั้งการพิจารณาคดีแสวงหาพยานหลักฐานและพิสูจน์ข้อเท็จจริงส่วนตำรวจนั้น เป็นเจ้าหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคม เพื่อดำเนินการให้สภาพการบังคับใช้กฎหมายในสมัยโบราณมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เท่านั้น

ในประเทศอังกฤษยุคที่พวกแองโกล-แซกซอนเข้ามาปกครอง ระหว่างศตวรรษที่ 5 ถึง ศตวรรษที่ 10 (ค.ศ. 597-1066) นั้น ศาลมีบทบาทอย่างมากในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลย แต่โดยความเชื่อของคนโบราณที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้ตัดสินคนถูกและคนผิดเสมอ การพิสูจน์ความถูกผิดจึงเป็นส่วนหนึ่งของพิธีการทางศาสนา โดยมีพระเป็นผู้ควบคุมดูแล ในกรณีความผิดเล็กน้อยหรือจำเลยเป็นผู้มีความประพฤติดี การพิสูจน์ก็จะได้รูปแบบง่าย ๆ แต่ในกรณีที่เป็นการผิดออกจกรักร์หรือจำเลยเป็นผู้มีความประพฤติไม่ดี การพิสูจน์ก็จะใช้วิธีการรุนแรงในลักษณะที่จำเลยแทบจะไม่สามารถผ่านการทดสอบได้เลย เช่น การทดสอบโดยใช้ไฟ (ordeal by fire) จำเลยจะต้องใช้มือเปล่าถือเหล็กที่ร้อนไฟจนร้อนแดงเดินเป็นระยะทางประมาณ 9 ฟุต จากนั้นก็ใช้ผ้าพันมือไว้เป็นเวลา 3 วัน แล้วจึงแกะเอาผ้าออก ถ้าพบว่ามือจำเลยไม่มีบาดแผลหรือบาดแผลหายแล้วก็ถือว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่ถ้าหากจำเลยยังมีบาดแผลอยู่ก็ถือว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิด ส่วนการทดสอบโดยใช้น้ำ (ordeal by water) จำเลยจะมุดมัดตัวแล้วนำไปจุ่มลงในน้ำ หากจำเลยลงไปใต้น้ำถึงระยะที่กำหนดไว้ ก็ถือว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่เช่นนั้นจำเลยก็จะถูกถือว่าเป็นผู้กระทำผิด¹¹

¹⁰ Donald Schultz and Loran A. Norton, Police Operational Intelence. (Springfield, Illinois : Charles C. Thomas, 1968), pp.5-10.

¹¹ บัญญัติ สุชีวะ, บันทึกการบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายต่างประเทศ. (เอกสารอัครโรเนียวสำหรับนิสิตชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2523), หน้า 8.

สำหรับงานสืบสวนของตำรวจในประเทศอังกฤษในสมัยโบราณนั้น ได้มีการจัดระบบตรวจตราและคุ้มครอง (watch and ward system) ขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 1 (Edward I) โดยได้มีการตรา "พระราชกฤษฎีกาแห่งวินเชสเตอร์ ค.ศ.1285 (Edict of Winchester of 1285)" ขึ้นโดยมีหลักสำคัญว่า ในชุมชนทุกหน่วย 100 คราวเรือน (Numbering 100 Each) จะต้องจัดให้มีผู้ปฏิบัติหน้าที่ตำรวจ (Constable) คุ้มครองทรัพย์สิน ปกป้องอัคคีภัยและภัยอื่น ๆ รวมทั้งการจับกุมผู้กระทำผิดหลักการดังกล่าว นับเป็นแนวทางเบื้องต้นที่ส่งเสริมให้ตำรวจและประชาชนชาวอังกฤษ เกิดความสำนึกรับผิดชอบพิทักษ์ป้องกันภัยเพื่อความผาสุกของสังคมร่วมกันอย่างใกล้ชิด¹²

ต่อมาในสมัยพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 3 (Edward III) ได้พัฒนารูปแบบตำรวจอังกฤษไปสู่ระบบตำรวจผสมกึ่งตุลาการ (The System Combining Police and Indicial Functions) อันเป็นผลเนื่องมาจากการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติรักษาความสงบทางยุติธรรม (The Justices of the Peace Act) โดยกำหนดให้ตำรวจมีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย และคุ้มครองความเป็นธรรมแก่สังคมด้วย จวบจนกระทั่งในศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศอังกฤษก้าวไปสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม (industrial revolution) เป็นชาติแรก และมีผลทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงสภาพจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง (Urbanization) เป็นผลให้ผู้คนต่างแก่งแย่งแข่งขันประกอบอาชีพ มีคนเห็นแก่ตัวมากยิ่งขึ้น และอาชญากรรมก็ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี ค.ศ.1778 ภาวะการฉ้อโกงของสังคมได้เลวร้ายลงอย่างหนักถึงกับมีการปล้นธนาคารอยู่เนือง ๆ และมีการก่อความรุนแรงโดยฝูงชน (mob violence) ในมหานครลอนดอนติดต่อกันหลายวัน ยิ่งความสูญเสียชีวิต และทรัพย์สินมากมาย สุดความสามารถที่ตำรวจจะรักษาความสงบควบคุมสถานะการณ์ไว้ได้ รัฐบาลแห่งประเทศอังกฤษก็ได้ดำเนินการปรับปรุงสมรรถภาพเจ้าหน้าที่และรูปแบบการบริหารตำรวจอย่างเข้มแข็งเด็ดขาดจริงจังพร้อมกันไปด้วย โดยรัฐบาลอังกฤษได้มอบหมายให้ เซอร์ โรเบิร์ต พีล (Sir Robert Peel) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยของอังกฤษ ซึ่งได้รับเกียรติในฐานะเป็น "บิดาแห่งระบบตำรวจอาชีพอังกฤษ" เป็นผู้รับผิดชอบและได้เสนอ "พระราชบัญญัติว่าด้วยกิจการตำรวจ ค.ศ.1829"

¹² สุนัย มโนมัยอุตม, ระบบกฎหมายอังกฤษ. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประยูรวงศ์ จำกัด, พ.ศ.2532), หน้า 7.

(The Police Bill of 1829) ต่อรัฐสภาขอความยินยอมเห็นชอบปรับปรุงกิจการตำรวจอังกฤษ ในรูปแบบตำรวจอาชีพขึ้น เป็นแห่งแรกในหน่วยงานตำรวจแห่งมหานครลอนดอน (London Metropolitan Police Force) เป็นผลให้ประเทศอังกฤษมีการจัดองค์การตำรวจอาชีพที่อยู่ในระเบียบวินัยเข้มแข็ง รวมทั้งมีการกำหนดแผนงานป้องกันอาชญากรรมล่วงหน้า มีการแบ่งหน่วยงานสืบสวนสอบสวนที่มีประสิทธิภาพ และเป็นระบบแบบแผนมากยิ่งขึ้น¹³

ในขณะที่อังกฤษกำลังปรับปรุงระบบการตำรวจและงานสืบสวนคดีอาชญาอยู่นั้น ในภาคพื้นยุโรป เช่น ในประเทศฝรั่งเศสก็มีแนวคิดเช่นเดียวกับในประเทศอังกฤษ อาชญากรรมในฝรั่งเศสเพิ่มสูงขึ้นมาก จนกระทั่งในตอนต้นศตวรรษที่ 19 ทางการฝรั่งเศสต้องอาศัยความร่วมมือและแนวทางในการจับคนร้ายจากอาชญากรเก่าคนหนึ่งชื่อ อูยีน ฟรังซัวส์ วิดอค (Eugene Francois Vidocq) ซึ่งกลับตัวเป็นพลเมืองดีและหันมาช่วยงานทางการภายหลัง กล่าวกันว่า วิดอค เป็นผู้ริเริ่มงานการสืบสวนโดยใช้สายลับและการเฝ้าสะกดรอยตามอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นคนแรก โดยการใช้สายลับซึ่งล้วนแต่มีประวัติเป็นอาชญากรมาแล้วทั้งนั้น การทำงานของวิดอค ปรากฏผลดีเกินความคาดหมาย มีอยู่ปีหนึ่ง วิดอคและคนของเขาอีก 12 คน สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดได้ถึง 812 คน วิดอคลาออกจากราชการในปี ค.ศ.1833 และการใช้อดีตอาชญากรมาทำงานปราบปรามอาชญากรด้วยกันเองถูกยกเลิกไปในเวลาต่อมา แต่สิ่งที่น่าสนใจสืบสวนได้รับแนวความคิดของอดีตจอมโจรผู้นี้ก็คือ การเก็บและรวบรวมข่าวสารและประวัติอาชญากรอย่างละเอียดนับล้านชิ้น¹⁴

สำหรับการสืบสวนคดีอาชญาในสหรัฐอเมริกา มีประวัติเริ่มต้นตั้งแต่สมัยก่อนได้รับอิสรภาพจากอังกฤษ ในปี ค.ศ.1636 บอสตันเป็นเมืองแรกในสหรัฐที่มีพลตระเวนตอนกลางคืน (night watch) ในปี ค.ศ.1833 ฟิลาเดลเฟีย เป็นเมืองแรกเช่นกันที่จัดพลตระเวนกลางวัน ก่อนปี ค.ศ.1845 การสืบสวนคดีอาชญาที่เมืองบอสตันเป็นงานนอกเหนือจากหน้าที่ประจำของตำรวจ กล่าวคือ ผู้เสียหายมักเอาเงินนำจับหรือเงินรางวัลมาเสนอกับตำรวจเพื่อให้

¹³ ประเสริฐ เมฆมณี, ตำรวจและกระบวนการยุติธรรม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิตรการพิมพ์ จำกัด, 2523), หน้า 41-44.

¹⁴ Jurgen Thorwald, The Century of the Detective. (New York : Harcourt, Brace and World, 1964), p.4.

หาตัวคนร้ายและนำทรัพย์สินที่ถูกปล้นกลับคืนมา ในปี ค.ศ.1846 บอสตัน เมืองเดียวมีตำรวจประจำการเวลานั้น 33 คน และสายลับอีก 3 คน¹⁵ แด่นักสืบที่มีชื่อมากในประวัติศาสตร์การสืบสวนของสหรัฐอเมริกาคือ นายอลัน พินเคอตัน (Allan Pinkerton) ได้เปิดบริษัทนักสืบเอกชนขึ้นครั้งแรกที่นครชิคาโกในปี ค.ศ.1850 และได้นำวิทยาการใหม่ ๆ มาใช้กับการสืบสวนด้วย เช่น การใช้ภาพถ่ายในยุคที่กล้องถ่ายภาพเพิ่งเริ่มมีขึ้นในโลก การพิสูจน์ลายมือชื่อของผู้ต้องสงสัย เป็นต้น¹⁶

ในปี ค.ศ.1905 ประธานาธิบดี ทีโอดอร์ รูสเวลท์ (President Theodore Roosevelt) ได้ก่อตั้งองค์การสืบสวนกลาง (Federal Bureau of Intelligence) ขึ้นสำหรับสืบสวนสอบสวนผู้กระทำความผิดต่อกฎหมายของรัฐบาลกลาง (Federal Laws) มีรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม (Attorney General) เป็นผู้รับผิดชอบดูแลองค์การสืบสวนกลางเป็นท่านแรกงานขององค์การสืบสวนกลางของสหรัฐ หรือ เอฟ.บี.ไอ (F.B.I.) เป็นที่เลื่องลือมากในด้านประสิทธิภาพในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมในประเทศสหรัฐอเมริกาจนกระทั่งทุกวันนี้

สรุปได้ว่า การสืบสวนคดีอาญาในต่างประเทศนั้นมีมาช้านานแล้ว ตั้งแต่สมัยโบราณครั้งจักรพรรดิมาคัส ลูซิเนียส แครสซัส (Marcus Lucinius Crassus) แห่งโรมัน ซึ่งนำวิธีการใช้สายลับมาแสวงหาข้อมูลและประวัติพลเมืองของพระองค์ วิธีการดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ในหลายยุคสมัย จวบจนกระทั่งได้มีการพัฒนาการทางด้านระบบการปกครอง จัดตั้งศาลเป็นองค์การในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา งานสืบสวนคดีอาญาจึงเป็นงานในหน้าที่ของศาลและตำรวจในที่สุด

ส่วนวิธีการสืบสวนเพื่อหาข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลยจะนำความเชื่อใจของคณะผู้เป็นเจ้าและความศรัทธาของคนในสมัยโบราณมาเป็นเกณฑ์ในทางทดสอบ เช่น การทดสอบโดยใช้ไฟ เป็นต้น ภายหลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม ความเจริญในด้านวัตถุและเทคโนโลยี เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ความเชื่อถือในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามระบบเก่าได้

¹⁵Roger Lane, Policing the City : Boston 1822-1885. (Cambridge, Mas : Harvard University Press, 1962), pp.60-61.

¹⁶James D.Horan, The Pinkerten : Detective Dynasty that Made History. (New York : Crown Publishers, 1967), p.25.

แปรเปลี่ยนไป ประกอบกับภาวะสังคมได้เลวร้ายลง รัฐบาลแห่งประเทศอังกฤษซึ่ง เป็นประเทศ หนึ่งในบรรดาประเทศผู้นำในการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ตรากฎหมายและปรับปรุงสมรรถภาพและ รูปแบบการบริหารงานตำรวจอย่าง เข้มแข็ง เพื่อป้องกันปัญหาอาชญากรรม โดยเน้นประสิทธิภาพในการสืบสวนให้ เป็นระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น ส่วนในประเทศภาคพื้นยุโรปโดยทั่วไปก็มีการ ปรับปรุงระบบการสืบสวนให้ เข้มแข็ง มีการรวบรวมข่าวสารและประวัติอาชญากรอย่างละเอียด สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา ก็เช่นกัน นับแต่ปี ค.ศ. 1850 ได้นำวิทยาการต่าง ๆ อาทิ เช่น การใช้ภาพถ่าย การพิสูจน์ลายมือชื่อผู้ต้องสงสัยมาใช้ในระบบการสืบสวน จัดตั้งองค์กรสืบสวน- กลาง (F.B.I.) ขึ้น ทำหน้าที่สืบสวนหาตัวผู้กระทำความผิด ซึ่งองค์กรดังกล่าวมีบทบาทที่สำคัญ และมีอำนาจหน้าที่อย่างมาก

2.2.2 การสืบสวนคดีอาญาในประเทศไทย

หลักการสืบสวนคดีอาญาในประเทศไทยนั้น ปรากฏครั้งแรกตั้งแต่สมัยกรุง สุโขทัย เป็นราชธานี พ่อขุนทุกพระองค์ของกรุงสุโขทัยปกครองราษฎรในลักษณะพ่อปกครองลูก ใคร มีเรื่องทุกข์ร้อนจะร้องทุกข์สามารถ เฝ้าถวายฎีกาได้ และพ่อขุนจะสอบสวนหาความจริงเพื่อบำบัด ทุกข์แก่ราษฎรในกรุงสุโขทัยนั้น

ครั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของอาณาจักรไทย มีการปฏิรูประบบบริหาร ราชการแผ่นดินขึ้นจริงจึงในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ จักรเยียบการปกครองบ้านเมืองเป็นจุดศูนย์กลาง กิจการตำรวจก็ได้รับการกล่าวถึง เป็นครั้งแรก และมีการตราศักดินาของตำรวจไว้อย่างชัดเจน แต่ ไม่มีมีการกล่าวถึงหน้าที่ของตำรวจในการติดตามจับกุมผู้กระทำความผิดหรือสืบสวนสอบสวนความผิดอาญา แต่อย่างใด

หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวนคดีอาญาโดยตรงมาปรากฏอยู่ในกฎหมาย ลักษณะปกครอง ซึ่งประกาศใช้ในจุลศักราช 1114 (พ.ศ.2295) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย บัญญัติไว้พอสรุปความได้ว่า ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจกล่าวลูกบ้านและจัดการป้องกันโจรผู้ร้ายโดย

- ก. จัดการให้ลูกบ้านผลัด เปลี่ยนกันอยู่ยามตรวจตราในหมู่บ้าน
- ข. ให้มีเครื่องสัญญาณสำหรับ เรียกกันมาช่วย เหลือต่อสู้ จับกุมผู้ร้าย

ค. ถ้ามีเหตุขึ้น ให้จัดแบ่งพวกออกติดตามก้าวสกัดจับ... ตามควรแก่
เหตุการณ์ เพื่อจับกุมเอาตัวผู้ร้ายให้ได้¹⁷

เห็นได้ชัดเจนจากกฎหมายฉบับนี้ว่า เริ่มมีการสืบสวนทั้งก่อนเกิดเหตุ โดยใช้
เวรยามตรวจตราและการสืบสวน เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นโดยการแบ่งพวกตามจับโจรผู้ร้าย ผู้มีอำนาจใน
การสืบสวนคดีอาญาในราชการส่วนท้องถิ่นดังกล่าวคือ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีอำนาจที่จะเกณฑ์ราษฎรมา
ช่วยติดตามจับกุมผู้ร้ายทั้งในหมู่บ้านตนเองและหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย และนำส่งแก่ตัวราษฎรที่ถูก
ผู้ร้ายปล้นเอาทรัพย์สินหรือวัวควายไป มีสิทธิได้ทรัพย์สินสองในสามส่วน มีกฎหมายบัญญัติว่า ถ้า
เจ้าหน้าที่ปกครอง และชาวบ้านติดตามจับกุมคนร้ายไม่ได้ ต้องช่วยกันจ่ายเงินชดใช้เจ้าทรัพย์
เจ้าหน้าที่ปราบโจร เช่น จำเมืองต้องจ่ายเงินมากกว่าผู้อื่น¹⁸

นอกจากนั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการหัวเมือง พระราชกำหนดเกล้าข้อ 12
ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2295 บัญญัติหน้าที่ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งเมือง และกรมการเมืองว่า

¹⁷ กรมตำรวจ, บทบาทและหน้าที่ตำรวจไทย. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรม
ตำรวจ, พ.ศ. 2527), หน้า 6.

¹⁸ พระราชกำหนดเกล้า ข้อ 5 ในประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 2 หน้า 307.

นำสังเกตว่าแนวคิดทางกฎหมายดังกล่าวนี้มีความทันสมัยมาก เพราะในปัจจุบันแนว
ความคิดที่ว่าผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมควรมีสิทธิได้รับค่าทดแทนความเสียหายจากการถูก
ประทุษร้ายหรือก่ออาชญากรรมจากผู้กระทำความผิด หรือบุคคลที่สามหรือรัฐนั้น ได้รับการยอมรับ
ในหลักการอย่างกว้างขวางในที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติจนกระทั่งมีการออก Declaration
of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abus of Power
โดยมติของสมัชชาใหญ่สหประชาชาติที่ 40/34 ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 1985 หรือประมาณ 133 ปี
หลังพระราชกำหนดเกล้าของไทยฉบับนี้.

"ให้ผู้รักษา เมืองผู้รั้งกรมการแต่งขุนหมื่นกรมการและนายอำเภอคุมพรรคพวกสมกำลัง 40, 50, 60, 70 คน สืบด้วยเครื่องสาตราวุธให้ไปตระเวนทางบกทางเรือตามอำเภอ นั้นจงทุกเดือน และให้ตรวจดูทุกบ้าน บ้านใดมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายใช้ ก็ให้เอาหาวยบ้านตีหลัง 10 ที แลลูกบ้านซึ่งชายสกรรนั้นให้ตีคล 5 ที... เมื่อตระเวน ไปนั้น ถ้าพบผู้ใดถือปืน... ภคนข่มข้อนอยู่ ๗ กลางป่าก็ตี ถ้าเห็นผิดประหลาดอยู่ใช้ ก็ให้ไปกระเวรจับกุม... ส่งให้แก่ผู้รักษา เมืองผู้รั้งกรมการให้พิจารณาสืบสาวดู ถ้าเป็น สัตว์ เป็นผู้ร้ายแล้ว ก็ให้เอาตัวเป็นโทษตามพระอัยการ แล้วให้เอาตัวจำไว้ในคุกให้ มั่นคง ถ้าพิจารณาเป็นสัตว์ เป็นผู้ร้ายปล้นโทษสมควรชั่งนั้น ก็ให้นายเท้าเสีย แล้วก็ ให้นำหนังสือส่งตัวลงไปยังลูกขุน ๗ ศาลา"

ซึ่งก็เป็นลักษณะการสืบสวนอย่างหนึ่งนั่นเอง พระราชกำหนดและกฎหมายดังกล่าวยังคงใช้มาเรื่อย มาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้ยกเลิกไปภายหลังมีการปฏิรูปทางกฎหมายและการศาลในสมัยนั้น

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องที่ว่า ในการสืบสวนหาความจริงและพยานหลักฐานในทางอาชญากรรม ศาลไทย ก็มีบทบาทในการนี้ เช่นเดียวกับศาลในต่างประเทศสมัยเดิม ตามหลักอินทภาษของไทย การรับฟังข้อเท็จจริงในข้อหาที่โจทก์จำเลยมีรับกันต้องอาศัยสักขีพยาน แต่ในกรณีไม่มีสักขีพยาน และไม่อาจได้ สืบสวนสืบเอาความจริงอย่างอื่นได้ก็ยอมให้ทำพิสูจน์กันโดยวิธี ล้วงตะกั่ว สาบาน คำน้ำ ลุยเพลิง ว่ายน้ำ หรือตามเทียบแข่งกันได้¹⁹ กล่าวคือ เป็นความเชื่อของคนไทยสมัยโบราณว่าพระยอม คุ่มครองคนดี ซึ่งตรงกับกฎหมายของอังกฤษโบราณที่กล่าวไว้แล้วนั่นเอง

หลักการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาในสมัยปัจจุบันถือว่า "จำเลยเป็น ประธานในคดีอาญา" กล่าวคือ กฎหมายไม่มองว่าผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลย เป็นวัตถุประสงค์การถูกซักถามหรือกรรมในคดี แต่ถือว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นคนและเป็นส่วนหนึ่งของวิธีพิจารณาความอาญา จึง ให้สิทธิต่าง ๆ แก่จำเลย เปิดโอกาสให้ต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่และห้ามการดำเนินกระบวนการพิจารณา

¹⁹ เอียร์ เจริญวัฒนา และคณะ, ระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ. (กรุงเทพฯ มหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พ.ศ. 2528), หน้า 568.

ที่มีขอบ²⁰ แต่สำหรับการสืบสวนในสมัยโบราณนั้น ใช้วิธีการและถือหลักการตรงกันข้ามกับสมัยปัจจุบัน ทั้งตามประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและต่างประเทศคือ ถือว่าจำเลยเป็นกรรมในทางอาชญา ฉะนั้น ราษฎรที่ถูกทางราชการฟ้องว่ากระทำความผิดต่อพระเจ้าแผ่นดินหรือต่อบ้านเมืองมักไม่ได้รับความ เป็นธรรม เพราะกฎหมายถือว่าจำเลยเป็นผู้ผิดตั้งแต่ก่อนที่ศาลจะพิพากษาเสียแล้ว ซึ่งเป็นหลักตรงกันข้ามกับกฎหมายสมัยปัจจุบัน²¹

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ากฎหมายไทยโบราณจะวางหลักการว่า จำเลยเป็นกรรมในคดีอาชญา ซึ่งขัดต่อหลักการสากลที่กฎหมายอาชญาของนานาอารยประเทศรับรองไว้ก็ตามที แต่สภาพสังคมไทยในสมัยนั้นก็ยังมีลักษณะสงบเรียบร้อยเป็นอันดี ดังที่ เซอร์ จอห์น ครอว์ฟอร์ด (Sir John Crawford) ชาวอังกฤษซึ่งได้เข้ามาติดต่อกับการค้ากับประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2354 ได้บันทึกเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้ดังนี้²²

"ข้าพเจ้าและคณะได้เดินเท้าเป็นระยะทางหลายไมล์ โดยไม่พกอาวุธ และไม่มีการอารักขาใด ๆ ในย่านธุรกิจของกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ก็ไม่เคยได้รับการคุกคามหรือเหยียดหยามหรือทำร้ายจากผู้ใด และไม่เคยระแวงแม้แต่สักซัวยุจะเกิดภัยอันตรายต่อร่างกายหรือทรัพย์สิน... ข้าพเจ้ารู้สึกมั่นใจว่า ทรัพย์สินของพ่อค้าวานิชหรือผู้มาเยือนสยาม จะได้รับความปลอดภัยในกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะจากรัฐบาลหรือเอกชน ดังเช่นนครที่มีระเบียบที่สุดแห่งหนึ่งในยุโรป"

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ และได้ยกเลิกระเบียบจารีตนครบาลอย่างเด็ดขาดในปี ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) และได้โปรดฯ ให้จัดตั้งกรมตำรวจขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2458

²⁰ คณิต ๗ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญา. (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์ การพิมพ์, พ.ศ. 2528), หน้า 30.

²¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25. (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, พ.ศ. 2523), หน้า 146.

²² Sir Fohn Crawford, A Journal of Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin-China. (London : Oxford University Press, 1828), p. 347.

ในครั้งนั้นเรียกว่า "กรมตำรวจภูธรและกรมพลตระเวน" สังกัดกระทรวงนครบาลหรือกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น งานด้านสืบสวนสอบสวนคดีอาญาของกรมตำรวจ จึงมีลักษณะ เป็นระบบและกฎเกณฑ์มากยิ่งขึ้น กล่าวคือโดยผลของพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาความจารีตนครบาลทำให้การดำเนินคดีอาญาระบบได้ส่วน ซึ่งรวมอำนาจการสอบสวน สืบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาพิพากษาคดีเข้าด้วยกัน²³ ที่ดำเนินมาตั้งแต่อดีตมีอันยกเลิกไป อำนาจของศาลภายหลังที่มีพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาความจารีตนครบาลคงเหลือ เพียงแต่อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเท่านั้น ส่วนตำรวจในระบบการดำเนินคดีแบบใหม่หรือระบบกล่าวหาที่มีอำนาจในการสืบสวน สอบสวนคดีแยกต่างหากจากศาลโดยเด็ดขาดจนถึงทุกวันนี้

สรุปได้ว่า การสืบสวนคดีอาญาในประเทศไทยนั้นมีมานานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี สืบต่อมาจนกระทั่งสมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการจัดระเบียบการปกครองบ้านเมือง เป็นจตุสดมภ์ และจัดตั้งกิจการตำรวจขึ้น แต่กระบวนการสืบสวนคดีอาญาได้ปรากฏหลักฐานอยู่ในกฎหมายลักษณะปกครอง จวบจนกระทั่งถึงสมัยรัชการที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มีการปฏิรูปทางกฎหมายและการศาลขึ้น กระบวนการสืบสวนในทางอาญาได้วิวัฒนาการขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก ประกอบกับหลักอินทภาษซึ่งเป็นวิธีการสมัยโบราณ การสืบสวนหาข้อเท็จจริงบางวิธีการจึงยังคงให้มีการทำพิธีสุจน์ เช่น คำน้ำ ลุยไฟ ฯลฯ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ ทรงให้ยกเลิกระเบียบจารีตนครบาลอย่างเด็ดขาด และโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมตำรวจขึ้น งานสืบสวนคดีอาญาจึงเป็นหน้าที่ของกรมตำรวจซึ่งมีการปรับปรุงระบบและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาก มีการนำระบบกล่าวหาเข้ามาใช้ อำนาจการสืบสวนและสอบสวนได้แยกมาเป็นของเจ้าพนักงานตำรวจดังเช่นที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้

²³ คณิต ๗ นคร, "ฐานะของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา" บทบัญญัติ. เล่ม 42 ตอนที่ 2 (มิถุนายน 2529), หน้า 11.

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการสืบสวนกับการสอบสวนคดีอาญา

2.3.1 ลักษณะของการสืบสวนและการสอบสวน

การสืบสวนและการสอบสวนเป็นกระบวนการวิธีการปฏิบัติงานของตำรวจในการเสาะแสวงหาเรื่องราวข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับอาชญากรรม เพื่อผลในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม คำว่า "สืบสวน" และ "สอบสวน" นี้ เป็นคำที่มีความหมายแตกต่างกันก็จริง แต่ก็มี ความเกี่ยวข้องเนื่องสัมพันธ์กันอย่างมากในทางปฏิบัติ จึงมีการใช้คำทั้งสองนี้ควบคู่กันไปอยู่เสมอ

การสืบสวนสอบสวน จึงมีความหมายดังนี้

"การสืบสวน" ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง "เสาะหา ทบทวนเหตุที่เกิดขึ้น"²⁴ และตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(10) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า "การสืบสวน" หมายถึง การแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐาน ซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด

จากนิยามดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การสืบสวนคดีอาญานั้นกฎหมายมีความมุ่งหมายอยู่ 2 ประการ คือ

- ก. เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และ
- ข. เพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิด

นอกจากนั้นตามประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี²⁵ แบ่งการสืบสวนออกเป็น 2 ชนิด เช่นกัน คือ

ชนิดที่ 1

ต้องสืบสวนหาความรู้เสมอ ๆ เพื่อประโยชน์ในทางที่จะนำมาใช้เกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน การสืบสวนนี้ตำรวจต้องกระทำทุกคน เป็นปกติเพื่อหาทางระงับหรือหาทางป้องกันมิให้มีเหตุร้ายเกิดขึ้น หลักการดำเนินการสืบสวนตามข้อนี้ คือ

²⁴พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525.

²⁵กรมตำรวจ, ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี ลักษณะที่ 2 ข้อ 5-7.

- (1) ภูมิประเทศ
- (2) สถานที่
- (3) ประเภทและความประพฤติของบุคคล
- (4) กิริยาและการอาชีพของบุคคล
- (5) สิ่งของหรือบุคคล หรือสถานที่ที่ควรสงสัย

ชนิดที่ 2

สืบสวนตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นคือ สืบในเมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น เพื่อหาพยานหลักฐานประกอบคดี เช่น เมื่อมีผู้มาร้องทุกข์คดีโจรกรรม ก็ต้องหาหลักฐานว่าใครเป็นผู้ต้องสงสัย ใครเป็นคนโจรกรรม เพื่อหาช่องทางดำเนินคดีกับคนร้ายต่อไป

ดังนั้น "การสืบสวน" ตามความหมายนาาประการดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การสืบสวนนั้น เป็นการดำเนินการขั้นต้นของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ ซึ่งได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่เพื่อบรรลุถึงวัตถุประสงค์ในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน รายละเอียดแห่งความผิดในสาระสำคัญ 3 ประการ อันเป็นหลักสากลคือ²⁶

- ก. จะต้องสืบสวนให้พบว่าได้มีการกระทำความผิดกฎหมายจริงหรือไม่ (Has a Crime been Committed)
- ข. ถ้ามีการกระทำความผิดเกิดขึ้นจริงแล้วเป็นคดีอะไร (If so, what crime)
- ค. ใครเป็นผู้กระทำความผิดในคดีนั้น ๆ (Who committed such Crime)

อย่างไรก็ตาม ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญามิได้กำหนดหลักเกณฑ์ เงื่อนไข หรือแบบพิธี เกี่ยวกับการสืบสวนไว้แต่อย่างใด ซึ่งแตกต่างจากการสอบ

²⁶ ประเสริฐ เมฆมณี, ตำรวจและกระทรวงการยุติธรรม. หน้า 233.

สวนและการพิจารณาคดีในศาล ทั้งนี้อาจเนื่องจากผู้ร่างกฎหมายในสมัยเดิมคงเห็นว่า การสืบสวน เป็นเรื่องทางวิชาการโดยเฉพาะ จึงไม่สมควรที่กฎหมายจะวางกฎเกณฑ์ไว้ตายตัว แต่จะปล่อยให้หน่วยงานที่รับผิดชอบออกคำสั่งวางระเบียบในทางปฏิบัติกันเองเป็นการภายใน²⁷ เมื่อการสืบสวน ไม่มีกฎหมายบัญญัติกำหนดว่าให้ต้องทำตามแบบอย่างไร การสืบสวนโดยทั่วไปจึงมีต้องทำบันทึกถ้อยคำหรือเหตุการณ์ดังเช่น การสอบสวน (ยกเว้นแต่ว่าการสืบสวนนั้นอาจเป็นการสอบสวนด้วยใจตัวเอง เช่น การจับ การค้น ซึ่งอาจมีการออกหมายต่าง ๆ หรือมีบันทึกการจับกุมได้) เหตุที่การสืบสวนไม่จำเป็นต้องทำบันทึกถ้อยคำ หรือเหตุการณ์ก็เพราะว่า การสืบสวนเจ้าพนักงานจำเป็นต้องกระทำโดยความรีบด่วนให้เหมาะสมกับ เหตุการณ์ บางครั้งต้องรีบออกติดตามจับตัวคนร้ายเป็นการด่วน นอกจากนี้การสืบสวนเป็นการกระทำด้วยไหวพริบรู้เท่าทันอุบายของคนร้าย จึงจำเป็นต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของผู้สืบสวน จากประสบการณ์ จากวิทยาการบางอย่างเข้าช่วยเหลือในการสืบสวน²⁸

สำหรับ "การสอบสวน" นั้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่าหมายถึง "ไล่เรียง หรือ ไตร่ตรอง เพื่อเอาความจริง"²⁹ ส่วนประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(11) ให้คำนิยามไว้ว่า "การสอบสวน" หมายถึง การรวบรวมพยานหลักฐานและการดำเนินการทั้งหลายอื่นตาม บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ ซึ่งพนักงานสอบสวนได้ทำไปเกี่ยวกับความผิดที่กล่าวหา เพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อจะเอาตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องลงโทษ

²⁷ คณิง ฤาไชย, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1. (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, 2530), หน้า 64.

²⁸ สุวัณชัย ใจหาญ, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2525), หน้า 93.

²⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.

การสอบสวน จึงเป็นการกระทำของพนักงานสอบสวน ซึ่งกระทำ
 ภายหลังจากที่ได้มีการกระทำผิดเกิดขึ้นแล้ว และมีผู้มาร้องทุกข์ หรือกล่าวโทษ หรือโดยที่พนักงาน
 สอบสวนพบด้วยตนเอง เป็นการกระทำเพื่อรวบรวมพยานหลักฐาน หรือให้ได้มาซึ่งพยานหลักฐาน
 ทั้งปวง เช่น จดปากคำพยาน รวบรวมเอกสารต่าง ๆ ส่งลายพิมพ์นิ้วมือ ลายมือการเขียนหนังสือ
 หรือส่งของกลางไปตรวจพิสูจน์ เป็นต้น การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นการสอบสวนทั้งสิ้น จดปาก
 คำผู้ต้องหาเพียงปากเดียว (ฎีกาที่ 516/2481) สอบพยานปากหนึ่ง แม้ยังไม่ได้สอบตัวเจ้าทรัพย์
 (ฎีกาที่ 769/2484) ก็ถือได้ว่าการสอบสวนแล้ว พนักงานสอบสวนเอาค่าให้การของพยานที่ทำให้
 การไว้ในชั้นคณะกรรมการสอบสวนมาอ่านให้พยานผู้นั้นฟัง เพื่อให้รับรองและสอบถามเพิ่มเติมแล้ว
 จดบันทึก แล้วอ่านบันทึกให้พยานฟังและให้ลงชื่อ ถือว่าได้มีการสอบสวนแล้ว (ฎีกาที่ 869/2490)

วัตถุประสงค์ของการสอบสวน มีดังนี้

- (1) เพื่อรวบรวมถ้อยคำของพยานทำเป็นบันทึกไว้
- (2) เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันถ้อยคำให้การของผู้มาร้องทุกข์หรือ
 กล่าวโทษ หรือผู้ต้องหา หรือพยานต่าง ๆ
- (3) เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันข้อเท็จจริงในคดีนั้น
- (4) เพื่อเป็นหลักฐานให้ศาล เชื่อถือ และรู้ข้อเท็จจริงในคดีนั้น
- (5) เพื่อรวบรวมเป็นสำนวนสำหรับส่งพนักงานอัยการ เพื่อ
 ดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป
- (6) เพื่อพิสูจน์ความผิด และเพื่อ เอาตัวผู้กระทำผิดมาฟ้องร้องลง
 โทษตามลักษณะความผิดที่ได้กระทำลง

อนึ่ง มีข้อสังเกต เกี่ยวกับหลักเกณฑ์การสอบสวนว่า

- 1) การสอบสวนต้องมีการบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษร
- 2) การบันทึกจะต้องกระทำโดยพนักงานสอบสวน
- 3) การบันทึกจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามนัยประมวลกฎหมาย
 วิधिพิจารณาความอาญาด้วย

ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแยกการสืบสวนออกจาก การสอบสวนต่างหากจากกัน แต่ก็ยังเห็นได้ว่าการสอบสวนมีความหมายใกล้เคียงกับ เรื่องการ สืบสวนมาก แต่พอแยกความแตกต่างกว้าง ๆ ได้ว่า การสืบสวน เป็นการกระทำเบื้องต้นเพื่อ แสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานแห่งคดีที่เกิดขึ้น ส่วนการสอบสวน เป็นการกระทำขั้นต่อมา เพื่อ รวบรวมหลักฐาน เป็นสำนวนฟ้องต่อศาล³⁰ แต่โดยพฤตินัยบางครั้งก็แยกไม่ออกว่า ผู้สืบสวนควร กระทำการสืบ แสวงหาข้อเท็จจริงเพียงใด จึงจะไม่ก้าวล่วงไปในเรื่องของการสอบสวน โดยเฉพาะ อย่างยิ่งพนักงานสอบสวนตามกฎหมายไทยมีหน้าที่ทั้งการสืบสวนและการสอบสวนควบคู่กันไปด้วย³¹ ทั้งนี้สังเกตได้จากบทบัญญัติของมาตรา 125 ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติว่า "เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ ได้กระทำการสืบสวนหรือสอบสวนไปทั้ง หมดหรือแต่ส่วนหนึ่งส่วนใดตามคำขอร้องให้ช่วยเหลือ ให้ตก เป็นหน้าที่ของพนักงานนั้นจัดการให้มี คำร้องทุกข์ตามระ เรียบตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 123 และ 124" ซึ่งแสดงชัดเจนว่าพนักงาน สอบสวนมีอำนาจทั้งการสืบสวนและสอบสวนในคดีอาญา

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวโน้มและพัฒนาการของกฎหมายไทยใน ปัจจุบันได้นำ เรื่องการสืบสวนและการสอบสวนมาผสมปะปนกันในกฎหมาย เช่น มีคำว่า "การสืบ สวนสอบสวน เบื้องต้น" ในพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับสถานที่ผลิตปิโตรเลียมในทะเล พ.ศ.2530³² โดยมาตรา 4 ของพระราชบัญญัตินี้กล่าวว่า

"สืบสวนสอบสวนเบื้องต้น" หมายความว่า แสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐาน รวบรวมพยานหลักฐานหรือดำเนินการทั้งหลายอื่นตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งเจ้าหน้าที่ทหารเรือได้ทำไปเกี่ยวกับความผิดที่กล่าวหาเพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริง หรือทราบรายละเอียดแห่งความผิด หรือพิสูจน์ความผิดหรือเพื่อให้ได้ตัวผู้กระทำความผิด มาส่งให้แก่พนักงานสอบสวนต่อไป"

³⁰ แสวง ธิระสวัสดิ์, หลักการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา. (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท. 2530), หน้า 3.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

³² ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 104 ตอนที่ 224 วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2530.

ปัญหานำสงสัยมีอยู่ว่า การสืบสวนสอบสวนเบื้องต้น ไม่มีปรากฏในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เจ้าหน้าที่ทหารเรือที่ทำการสืบสวนเบื้องต้นอาจต้องทำบันทึกการจับกุมและการสอบสวนปากคำผู้ถูกสอบสวน บันทึกการจับกุมก็ดี บันทึกการสอบสวนปากคำที่เจ้าหน้าที่ทหารเรือทำขึ้นก็ดี จะถือ เป็นบันทึกตามมาตรา 2(20) ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือไม่ และจะใช้ เป็นพยานหลักฐานในศาลได้เพียงใด หรือว่าจะต้องให้พนักงานสอบสวนทำบันทึกการสอบสวนปากคำและจับกุมขึ้นมาใหม่อีกชั้นหนึ่ง จึงจะชอบตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ข้อน่าสงสัยเหล่านี้ เป็นปัญหาถกเถียงกันมากทางวิชาการและคงได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยคำพิพากษาศาลฎีกาต่อไปในอนาคต

2.3.2 ความแตกต่างในทางกฎหมายของการสืบสวนกับการสอบสวนคดีอาญา

แม้ว่าการจะแยกการสืบสวนกับการสอบสวนคดีอาญาออกจากกันโดยเด็ดขาดจะเป็นการกระทำที่ยากในทางปฏิบัติก็ตาม แต่ในทางกฎหมายแล้ว การสืบสวนกับการสอบสวนคดีอาญามีความแตกต่างกันอยู่ดังต่อไปนี้

1. เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ

การสืบสวน เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจสืบสวนคือ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ พนักงานฝ่ายปกครองจึงมีทั้งพนักงานฝ่ายปกครองชั้นผู้ใหญ่และผู้น้อย (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(16) ประกอบมาตรา 17) ส่วนการสอบสวนเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจสอบสวนคดีอาญา ต้องเป็นเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายกำหนดให้มีอำนาจและหน้าที่ทำการสอบสวนเท่านั้น ได้แก่ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจชั้นผู้ใหญ่ ปลัดอำเภอ และข้าราชการตำรวจยศร้อยตำรวจตรีหรือเทียบเท่าร้อยตำรวจตรีขึ้นไป และต้องเป็นเจ้าพนักงานที่มีเขตอำนาจในการสอบสวนตามมาตรา 18, 19 และมาตรา 20 ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

2. เขตอำนาจ

การสืบสวน กระทำได้ทั่วราชอาณาจักร ส่วนการสอบสวนมีข้อจำกัดในเรื่องเขตอำนาจในทางปกครอง พนักงานสอบสวนก็มีข้อจำกัดเขตอำนาจการสอบสวน หากดำเนินการสอบสวนนอกเขตอำนาจของพนักงานสอบสวน ย่อมเป็นเหตุให้ถือว่าการสอบสวนไม่ชอบด้วยกฎหมาย พนักงานอัยการไม่มีอำนาจฟ้องคดี (ฎีกา 371/2531)

3. กิจการที่ทำการสืบสวนและสอบสวน

การสืบสวน เป็นการหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน อาจเป็นการสืบสวนที่เกี่ยวกับการกล่าวหาในทางอาญาหรือไม่ก็ได้ แต่การสอบสวนเป็นการสอบสวนตามความผิด ซึ่งมีการกล่าวหา

4. วัตถุประสงค์

การสืบสวนมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด อาจยังไม่ถึงขั้นเป็นกระบวนการเพื่อที่จะต้องดำเนินคดีก็ได้ เช่น ตำรวจขับรถยนต์ตรวจเพื่อคอยดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในเวลากลางวันหรือกลางคืน แม้จะยังไม่มีการดำเนินการทางคดีอาญากับผู้หนึ่งผู้ใด ก็ถือว่าเป็นการสืบสวนแล้ว ส่วนการสอบสวนมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อที่จะเอาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ เช่น การจับผู้ต้องหาหลักลอยนํายาเสพติด เข้าหรือออกนอกราชอาณาจักร การตรวจค้นบ้านผู้ต้องหาซึ่งถูกกล่าวหาว่าจ้างวานฆ่าผู้อื่น เพื่อหาพยานหลักฐาน เหล่านี้ถือว่าเป็นการสอบสวนและการสืบสวนคดีอาญา แต่การที่พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเป็นส่วนงานการสอบสวน มีความเห็นสั่งฟ้องผู้ต้องหาส่งไปยังพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาฟ้องต่อศาล เป็นการสอบสวนคดีอาญา โดยไม่ถือเป็นการสืบสวนคดีอาญา

5. เวลาเริ่มต้นของการใช้อำนาจสืบสวนกับสอบสวนต่างกัน

กล่าวคือ ถ้าเป็นการสืบสวน อาจเริ่มต้นจากเวลาที่ยังไม่มีความผิดอาญาเกิดขึ้น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรืออาจดำเนินการสืบสวนเมื่อมีความผิดอาญาเกิดขึ้นแล้ว เพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิด ทราบตัวผู้กระทำความผิด ส่วนการสอบสวนต้องกระทำต่อเมื่อมีการกล่าวหา คือมีความผิดอาญาเกิดขึ้นแล้ว จึงดำเนินการสอบสวนไปตามคำกล่าวหาหรือมีการร้องทุกข์หรือคำกล่าวโทษ (มาตรา 121 วรรคสอง และ มาตรา 122 ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา)

6. เงื่อนไขและวิธีการตามกฎหมาย

การสอบสวนมีวิธีปฏิบัติกำหนดไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาตั้งแต่มาตรา 120 ถึง มาตรา 156 แต่การสืบสวนไม่มีหลักเกณฑ์หรือวิธีการใด ๆ ที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย แต่เป็นวิธีปฏิบัติของเจ้าพนักงานสอบสวนเอง แม้จะมีการกำหนดวิธีการไว้บ้างก็ไม่ปรากฏรายละเอียดมากนัก

2.4 องค์การที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวนคดีอาญา

การสืบสวน เป็นการดำเนินการเบื้องต้นในการดำเนินการในทางอาญา การก่ออาชญากรรมอันเป็นความผิดในทางอาญาอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐ เพราะตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 หมวด 5 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 57 บัญญัติว่า "รัฐต้องรักษากฎหมายและความสงบเรียบร้อย เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน และในการดำเนินชีวิตโดยปกติสุข" มาตรา 59 บัญญัติว่า "รัฐพึงจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนและให้ เป็นไปด้วยความรวดเร็ว"

นอกจากนั้น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 หมวด 5 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 62 บัญญัติว่า รัฐต้องดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย และรักษาความสงบเรียบร้อย เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตร่างกายและทรัพย์สิน และในการดำเนินชีวิตโดยปกติสุข มาตรา 65 บัญญัติว่า รัฐพึงจัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรมให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชน และให้ เป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 ดังกล่าว ให้รัฐต้องจัดองค์กรเพื่อดำเนินงานในด้านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาขึ้น ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับโดยหลักสากลว่า องค์กรในระบบงานยุติธรรมประกอบด้วย ตำรวจ หนายความ อัยการ ศาล และหน่วยงานแก้ไขฟื้นฟู ตลอดจนลงโทษผู้กระทำความผิดตามคำพิพากษาของศาลคือ คุมประพฤติ และราชทัณฑ์³³ ทุ้องค์กรในระบบงานยุติธรรมต่างก็มีอำนาจหน้าที่และบทบาทที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีจุดมุ่งหมายปลายทางร่วมกัน คือการคุ้มครองป้องกันสังคมจากอาชญากรรม และการรักษาความเป็นธรรมในสังคม และองค์กรเหล่านี้มีภาระหน้าที่เกี่ยวโยงสัมพันธ์กันไปประจวบทุกข้อ หากเกิดปัญหาขึ้นในองค์กรใด ก็อาจมีผลกระทบต่อองค์กรอื่นในระบบงานยุติธรรมด้วยกันได้ไม่มากนักน้อย

สำหรับงานกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยทั่วไปแล้ว อาจแบ่งเป็น 2 ขั้นตอนคือ

³³ วิจารณ์ พานิช และคณะ, การบริหารงานยุติธรรม. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขานิติศาสตร์, 2527), หน้า 5.

ขั้นแรก เป็นขั้นของการแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐาน เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนและเพื่อหารายละเอียดแห่งความคิดรวมตลอดถึงการรวบรวมพยานหลักฐานและการดำเนินการ เพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิดและเอาตัวผู้กระทำผิดมาฟ้องลงโทษ ดังนั้นขั้นตอนแรกจึงเป็นเรื่องการสืบสวนของตำรวจ เพื่อเป็นการป้องกันและควบคุมอาชญากรรมมิให้เกิดขึ้น และการสืบสวนดังกล่าวยังรวมตลอดไปถึงการสืบสวนของตัวผู้ต้องสงสัยที่มีพฤติการณ์ในการกระทำความผิด อันเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน เพื่อกระทำการจับกุมตัวผู้ต้องสงสัยมาสอบสวนดำเนินคดีอาญา ซึ่งการสอบสวนจึงเป็นการดำเนินการในขั้นตอนที่มีการร้องทุกข์หรือกล่าวโทษต่อพนักงานสอบสวน ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของรัฐ และพนักงานสอบสวนก็จะทำการสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อจะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิดและเอาตัวผู้กระทำผิดมาฟ้องลงโทษต่อศาลยุติธรรม ขั้นนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นขั้นของการใช้อำนาจในการสืบสวน สอบสวน ฟ้องร้อง ซึ่งระบบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ทั้งหมดจะใช้ระบบค้นหาความจริง (inquisitorial System)

ขั้นสอง เป็นขั้นการพิจารณาและพิพากษาของศาลยุติธรรม โดยมีโจทก์ฝ่ายหนึ่ง และมีจำเลยอีกฝ่ายหนึ่งขั้นนี้เรียกว่า เป็นขั้นของการใช้อำนาจพิจารณาพิพากษา ขั้นนี้ประเทศต่าง ๆ ส่วนมากใช้ระบบกล่าวโทษ (accusatorial system)³⁴

ในขั้นการใช้อำนาจสืบสวน สอบสวน ฟ้องร้อง นั้น ในต่างประเทศแบ่งเป็นสองแนวทาง ๆ คือ

ในประเทศกลุ่มกฎหมายแองโกล-แซกซอน อำนาจโดยทั่ว ๆ ไปในการสืบสวนสอบสวน ฟ้องร้องคดี เป็นอำนาจร่วมกันของตำรวจท้องถิ่นกับผู้พิพากษา ส่วนอำนาจฟ้องคดีอาญายังเป็นแบบดั้งเดิมคือ ให้ราษฎรเป็นผู้ฟ้องคดีอาญาเองมากกว่าที่จะดำเนินคดีโดยอัยการ เช่นในประเทศกลุ่มประมวลกฎหมาย

แต่ในประเทศกลุ่มประมวลกฎหมาย เช่น ฝรั่งเศส ถือว่าคดีอาญาเป็นเรื่องของรัฐ รัฐโดยพนักงานอัยการจึงเป็นผู้ฟ้องคดีเท่านั้น (ยกเว้นคดีความผิดเล็กน้อย และคดีความผิดมิชฌิมโทษบางประเภทเท่านั้นที่ให้ผู้เสียหายฟ้องคดีได้) ฉะนั้น อัยการของฝรั่งเศสจึงเป็น

³⁴ อมร จันทรมบูรณ์, "อำนาจสืบสวน สอบสวน ฟ้องร้องในขบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย" บทบัญญัติ. เล่ม 30 ตอนที่ 4 (พ.ศ.2526), หน้า 620.

พนักงานสอบสวนในฐานะ เป็น เจ้าพนักงานตำรวจฝ่ายคดีชั้นผู้ใหญ่ มีอำนาจรับคำร้องทุกข์และคำกล่าวโทษ อาจทำการสอบสวนความผิดที่มีโทษสูงและโทษปานกลาง (จำคุกเกินกว่า 2 เดือน ปรับเกิน 2,000 ฟรังก์) ด้วยตนเองได้ รับและพิจารณาสิ่งสำนวนการสอบสวนที่นายตำรวจฝ่ายคดีส่งมาให้ ทำการไต่สวนเบื้องต้นในกรณีความผิดออกฤทธิ์โทษซึ่งหน้า และส่งให้ตำรวจสืบสวนสอบสวน เพื่อรวบรวมหลักฐานประกอบการพิจารณาคดี^{๑๕}

ส่วนตำรวจในประเทศฝรั่งเศสแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ ตำรวจสามัญ ทำหน้าที่สืบสวนและจับกุมผู้กระทำความผิดประเภทหนึ่ง และตำรวจซึ่งมีอำนาจสอบสวนอีกประเภทหนึ่ง (โดยตำรวจที่มีอำนาจสอบสวนก็มีอำนาจสืบสวนจับกุมได้ด้วย)

ตำรวจสามัญจะอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้บังคับบัญชาตามสายงานแต่เพียงอย่างเดียว

ตำรวจสอบสวน นอกจากจะอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของผู้บังคับบัญชาตามสายงานแล้ว ยังอยู่ภายใต้ระบบการควบคุมตำรวจสอบสวน ซึ่งได้แก่ "คณะกรรมการควบคุมตำรวจสอบสวน" ซึ่งประกอบด้วย ผู้พิพากษาระดับศาลอุทธรณ์ 3 นาย ถ้าตำรวจสอบสวนกระทำการไม่ถูกต้องไม่ชอบ ประชาชนก็สามารถร้องเรียนมายังอัยการ และอัยการก็จะนำเรื่องมาสู่การพิจารณาของ "คณะกรรมการควบคุม"

คณะกรรมการควบคุม มีอำนาจสั่งถอนอำนาจการสอบสวนของตำรวจสอบสวน (ถอนเฉพาะท้องที่หรือทั่วราชอาณาจักรก็ได้ แล้วแต่กรณี) กล่าวคือ ตำรวจสอบสวนผู้นั้นยังคงเป็นตำรวจต่อไปตามเดิม มีอำนาจในการสืบสวน จับกุม หรือในทางธุรการ แต่ไม่สามารถมีอำนาจสอบสวนได้

ระบบการควบคุม 2 สายของตำรวจสอบสวนจะทำให้การควบคุมตำรวจสอบสวน เป็นไปด้วยดี และไม่เป็นการก้าวก่ายโดยตรงในการบังคับบัญชาของผู้บังคับบัญชาของตำรวจด้วย

^{๑๕} โกลแมน ภัทรภิมย์, "อัยการฝรั่งเศส" ใน อัยการกับการสอบสวนคดีอาญา.

(กรุงเทพมหานคร : ศูนย์บริการเอกสารและวิชาการ, กรมอัยการ, 2523), หน้า 29.

ประเทศฝรั่งเศสเห็นว่า ตำรวจสอบสวนมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการยุติธรรม ดังนั้น การแต่งตั้งตำรวจที่มีอำนาจสอบสวนของประเทศฝรั่งเศสจึงกระทำโดยคำสั่งร่วมกันระหว่างรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

สรุปได้ว่า กลไกการปราบปรามการกระทำผิดทางอาญาของประเทศฝรั่งเศสมีตำรวจที่มีอำนาจสืบสวน จับกุมวางขวาง คือ ทั้งตำรวจสามัญและตำรวจสอบสวนต่างก็มีอำนาจทำการสืบสวนในคดีอาญาอย่างกว้างขวาง

ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์องค์การซึ่งมีหน้าที่สืบสวนของประเทศที่ใช้กฎหมายระบบแองโกลแซกซอน และประเทศฝ่ายประมวลกฎหมายเท่าที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ได้ข้อยุติว่า องค์การของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการสืบสวน แสวงหาพยานหลักฐาน คือตำรวจนั่นเอง

สำหรับประเทศไทย ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 17 บัญญัติว่า "พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวนคดีอาญาได้" และในมาตรา 2(16) บัญญัติให้คำจำกัดความของคำว่า "พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ" ไว้ว่า หมายถึง เจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้มีอำนาจและหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ให้รวมทั้งพศติ เจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต กรมศุลกากร กรมเจ้าท่า พนักงานตรวจคนเข้าเมือง และเจ้าพนักงานอื่น ๆ ในเมื่อทำการอันเกี่ยวกับการจับกุมปราบปรามผู้กระทำผิดกฎหมาย ซึ่งคนมีหน้าที่ต้องจับกุมหรือปราบปราม

เมื่อศึกษาวิเคราะห์ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดังกล่าวแล้ว มีปัญหาน่าวินิจฉัยว่า องค์กรที่มีอำนาจหน้าที่สืบสวนของไทยเป็นใคร ซึ่งกรณีนี้ ท่านอาจารย์ ดร.คณิต อนุสร เห็นว่า "ตำรวจ" คือ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ และพนักงานสอบสวน อาจเรียกรวมสั้น ๆ ว่า "ตำรวจ" เป็นองค์กรเบื้องต้นของรัฐในการดำเนินคดีอาญา ซึ่งตำรวจดำเนินคดีอาญาได้โดยอิสระ และพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตาม ป.วิ.อาญา มาตรา 2(16) แบ่งได้เป็น 2 พวก คือ

1. เจ้าพนักงานที่มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนโดยทั่วไป
2. เจ้าพนักงานที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการจับกุมผู้กระทำผิด บังคับหรือปราบปรามกระทำผิดตามกฎหมายใดกฎหมายหนึ่งโดยเฉพาะ

อำนาจหน้าที่หลักของพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจทั่วไป คือ หน้าที่สืบสวน กล่าวคือ แสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐาน เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน^{๓๖}

จากแนวความคิดของท่านอาจารย์ ดร.คณิต ๗ นคร ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็น ความเห็นที่ยืนยันได้ว่า พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตาม ป.วิ.อาญา มาตรา 2(16) ของ ไทยคือ เจ้าพนักงานของรัฐในความหมายขององค์กรกระบวนการยุติธรรมทางอาญาคือ องค์กร "ตำรวจ" เป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการสืบสวน แสวงหาข้อเท็จจริง และหลักฐาน เพื่อรักษา ความสงบเรียบร้อยของประชาชน

2.5 ผู้มีอำนาจในการสืบสวนและขอบเขตในการสืบสวน

2.5.1 ผู้มีอำนาจในการสืบสวน

จากการศึกษาวิเคราะห์ตามที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นในข้อ 4. ได้ข้อสรุปว่า ในนานาอารยประเทศ อำนาจและหน้าที่ในการสืบสวนการกระทำผิดทางอาญา เป็นอำนาจหน้าที่ ของ "ตำรวจ" โดยเฉพาะตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย มาตรา 17 ก็กำหนดอำนาจหน้าที่นี้ให้เป็นของพนักงานฝ่ายปกครองและตำรวจ อำนาจในการสืบสวนของ พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ ก็มีได้จำกัดว่าจะ เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจในชั้น ระดับใด กล่าวคือ พลตำรวจหรือผู้ใหญ่บ้านก็มีอำนาจการสืบสวนได้ทั้งสิ้น

สำหรับพนักงานสอบสวน เป็นพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจอยู่แล้วในตัว (ตาม ป.วิ.อาญา มาตรา 18) พนักงานสอบสวนจึงมีอำนาจสืบสวนได้ด้วย แต่ผู้ที่เป็นพนักงานสอบสวนตามกฎหมายพิเศษหรือตามบทบัญญัติพิเศษที่ไม่ได้ เป็นพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจ เช่น อธิบดีกรมอัยการซึ่ง เป็นพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบในความผิดที่กระทำนอกราชอาณาจักร (ป.วิ. อาญา มาตรา 20) ย่อมไม่มีอำนาจหน้าที่ในทางสืบสวน^{๓๗}

^{๓๖}คณิต ๗ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. หน้า 33.

^{๓๗}ประยูร โภมารกุล ๗ นคร, สัมฤทธิภาพการสืบสวน. หน้า 64.

2.5.2 ขอบเขตในการสืบสวน

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาได้ระบุเขตอำนาจของเจ้าพนักงานในการสืบสวน ซึ่งต่างกับการสอบสวนหรือการพิจารณาของศาลที่ระบุเขตอำนาจของพนักงานสอบสวนหรือของศาลไว้ ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า ตำรวจมีอำนาจหน้าที่เฉพาะในเขตท้องที่ของตนเท่านั้น หรือมีอำนาจสืบสวนคดีอาญาได้ทั่วประเทศไม่จำกัดท้องที่ แต่เดิมศาลฎีกาถือว่าตำรวจมีอำนาจหน้าที่เฉพาะในเขตท้องที่ของตนเท่านั้น (ฎีกาที่ 790/2484) ฉะนั้น ตำรวจประจำอยู่ที่จังหวัดชลบุรีไปจับของกลางในการเล่นเกมการพนันที่จังหวัดฉะเชิงเทรา นอกเขตที่ตนมีอำนาจหน้าที่ไม่ถือเป็นเจ้าพนักงาน ไม่ถือเป็นเจ้าพนักงานกระทำการตามหน้าที่ ผู้ที่เล่นเกมการพนันต่อสู้ขังวางเอาของกลางคืน จึงไม่มีความผิดต่อเจ้าพนักงาน (ฎีกาที่ 767/2486)

อย่างไรก็ตาม หลักดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วโดยคำพิพากษาฎีกาที่ 140/2490 วินิจฉัยไว้เป็นบรรทัดฐานว่า ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาบัญญัติอำนาจและหน้าที่ไว้โดยชัดเจนแล้วตามมาตรา 2(16) ตำรวจคือเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้มีอำนาจและหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน และในมาตรา 17 บัญญัติว่า ตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวนคดีอาญาได้ ไม่มีบทบัญญัติในที่ใดจำกัดไว้ว่า ตำรวจจะกระทำการสืบสวนคดีอาญาได้แต่เฉพาะในเขตที่ตนประจำการอยู่ หรืออีกนัยหนึ่งไม่ปรากฏในที่ใดเลยว่าตำรวจจะเป็นตำรวจได้แต่เฉพาะในท้องที่ที่ตนประจำการอยู่ ถ้านอกจากท้องที่นั้นแล้วไม่เป็นตำรวจ เพื่อให้ตำรวจแสดงตนว่าเป็นตำรวจได้ในที่ทุกสถาน เป็นตำรวจของประเทศ ไม่เหมือนกับพนักงานฝ่ายปกครองอื่น ๆ ซึ่งย่อมมีคำสั่งแต่งตั้งเป็นตำแหน่งเฉพาะท้องที่หนึ่ง ๆ เท่านั้น

ตำรวจแม้จะเป็นตำรวจในกรุงเทพฯ หรือประจำกองร้อย 4 สายตรวจปฏิบัติภารกิจพิเศษตำแหน่งลูกแถว (ฎีกาที่ 1561/2525) หรือรับราชการประจำกองกำกับการตำรวจม้า มีหน้าที่ถวายการอารักขา (ฎีกาที่ 2390/25327) หรือตำรวจดับเพลิง แม้จะมีหน้าที่ดับเพลิง (ฎีกาที่ 1670/2509) ย่อมมีหน้าที่สืบสวนคดีอาญาได้ตามนัยมาตรา 17 แห่งประมวลกฎหมายวิธีความอาญา

อนึ่ง เพื่อประโยชน์ต่อการประสานงานสืบสวนสอบสวน และป้องกันผลเสียหายอันอาจมีขึ้นจากการปฏิบัติงานสืบสวนสอบสวน และป้องกันผลเสียหายอันอาจมีขึ้นจากการปฏิบัติงานสืบสวน ทางกรมตำรวจจึงกำหนดไว้ว่า ข้าราชการตำรวจซึ่งไม่ใช่เจ้าของท้องที่ ๆ มีอำนาจทำการสอบสวน หากมีความประสงค์จะสืบสวนคดีอาญาที่ได้รับร้องทุกข์ไว้ต่อพนักงานท้องที่ใด ให้

เจ้าหน้าที่ตำรวจผู้นั้นขอหนังสือจากผู้บังคับบัญชาตั้งแต่ชั้นหัวหน้าสถานีหรือเทียบเท่าขึ้นไป เป็นหลักฐานถึงเจ้าของแห่งท้องที่คดีนั้น เพื่อให้ความรู้และความสะดวกซึ่งเจ้าของท้องที่ที่ได้รับหนังสือมอบหมายแนะนำ เช่นว่านี้ ก็ต้องให้ความร่วมมือเพื่อประโยชน์เกิดผลแก่คดีนั้น ๆ เว้นแต่ผู้ตำรวจตำแหน่งดังกล่าวแล้ว หรือผู้รักษาการแทนขึ้นไปจะติดต่อกับตนเอง ก็ไม่ต้องใช้หนังสือ^{๓๘}

จึงเห็นได้ว่า เจ้าพนักงานตำรวจมีอำนาจสืบสวนโดยทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยได้ทั่วราชอาณาจักร การรักษาความสงบเรียบร้อยนี้เป็นอำนาจการสืบสวน จึงมีความหมายว่าตำรวจมีอำนาจจับกุม ตรวจค้น ปรามปราม และดูแลความสงบเรียบร้อยได้ทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นตำรวจระดับใด และอยู่ที่ใด ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานที่มีอำนาจสืบสวนทั้งสิ้น

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความสำคัญของการสืบสวนคดีอาชญา หมายถึงการแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานซึ่งพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจได้ปฏิบัติไปตามอำนาจและหน้าที่เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนและเพื่อที่จะทราบรายละเอียดแห่งความผิด ถ้ากล่าวให้เข้าใจโดยง่ายก็คือ การสืบสวนหมายถึงการเที่ยวเสาะแสวงหาในชั้นต้นเพื่อทราบข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่เกิด เป็นคดีอาญาขึ้นว่าเป็นอย่างไร มีสาเหตุเนื่องจากอะไร กระทำผิดฐานใด เพื่อสืบค้นจากฐานที่เกิด เหตุว่ามีอะไรคดหล่นหรือทิ้งร่องรอยไว้พอจะได้เป็นหลักฐานหรือเค้าเงื่อนว่าผู้กระทำผิดเป็นใคร มีอะไร เป็นเครื่องพิสูจน์ หรือมีใครรู้เห็นบ้าง นอกจากนั้น มีพยานหลักฐานในคดีนั้น ๆ อีกอย่างไร เพื่อจะเป็นทางที่จะได้ทำการสอบสวนให้คดีมีมูลสำหรับฟ้องคดีในชั้นพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ และชั้นพิจารณาของศาล เพื่อศาลจักได้พิจารณาลงโทษผู้กระทำผิดต่อไป^{๓๙} เช่นคนร้ายเป็นชายจำนวน 2 คน ใช้อาวุธปืนเข้าทำการชิงทรัพย์ที่ร้านเสริมสวยสุดา เลขที่ 35/46 ซอยลาดพร้าว 50 แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ คนร้ายได้จับคนในร้านจำนวน 11 คน เข้าไปขังในท้องน้ำ แล้วกวาดเอาทรัพย์สินค้าราคาประมาณ 5 แสนบาท หลบหนี เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ตรวจสถานที่เกิดเหตุ โดยมีการทำแผนประทุษกรรมแล้ว นำแผนประทุษกรรมของคนร้ายรายนี้มาทำการเปรียบเทียบกับคดีที่เกิดประเภท

^{๓๘} สุพจน์ ๗ บางช้าง, ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมตำรวจ, 2528), หน้า 14.

^{๓๙} สุวัชชัย ใจหาญ. คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม) พ.ศ. 2525 หน้า 93.

เดียวกัน ได้พบว่ามีคดีชิงทรัพย์ตามร้าน เสริมสวย ร้านแว่นตา เกิดขึ้นในลักษณะที่คล้ายคลึงในหลายท้องที่ และมีลักษณะสำคัญคือคนร้ายกระทำการในเวลากลางวัน ใกล้เที่ยง มีการใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะ และจากการตรวจสอบกับท้องที่เกิดเหตุทุกท้องที่ ทำให้ทราบว่าคนร้ายมีคำนิรूपพรรณใกล้เคียงกันจนสรุปได้ว่าคนร้ายรายนี้คือแก๊งชิงทรัพย์ร้าน เสริมสวยที่กระทำผิดมาแล้วอย่างโชกโชน เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงนำแฟ้มประวัติอาชญากรมาศึกษาพบว่าคนร้ายคนหนึ่งมีคดีติดตัวอยู่ถึง 14 คดี และศาลตัดสินจำคุกไปแล้ว 19 ปี แต่หลบหนีการควบคุมออกมา ส่วนคนร้ายอีกคนหนึ่ง น่าจะเป็นคนภาคเหนือซึ่งเป็นเพื่อนกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงใช้สายลับทำการสืบสวนจนทราบแหล่งที่คนร้ายหลบหนี เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงทำการสืบสวนติดตามคนร้ายยังสถานที่คนร้ายหลบซ่อนและจับกุมคนร้ายได้ในที่สุด แล้วนำตัวมาสอบสวนดำเนินคดี และฟ้องต่อศาลเพื่อลงโทษคนร้ายดังกล่าว⁴⁰ ย่อมเห็นได้ว่า การที่เจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมคนร้ายดังกล่าวได้ ก็เนื่องมาจากเหตุในการสืบสวนจากร่องรอยหลักฐานที่คนร้ายเคยกระทำไว้ การสืบสวนจึงเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงหลักฐานนำมาพิสูจน์การกระทำผิดของคนร้ายได้ ก็ต้อนับว่าการสืบสวนจึงมีความสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเบื้องต้น ที่นำไปสู่การสอบสวน การพิจารณาคดีของพนักงานอัยการและศาล เพื่อลงโทษผู้กระทำผิด

2.6 การดำเนินการสืบสวน

กลยุทธ์ในการเริ่มการสืบสวน

การสืบสวนนั้นไม่มีกฎหมายกำหนดหรือจำกัดว่าจะกระทำไ้เมื่อใด พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวนได้โดยทั่วไป ไม่จำกัดเขตอำนาจหรือเวลาในการสืบสวน เจ้าพนักงานจะกระทำในเวลากลางวัน กลางคืนก็ได้ทั้งนั้น แล้วแต่ความสะดวกและความเหมาะสมตามความจำเป็น จะทำการสืบสวนก่อนทราบว่าคดีอาญาเกิดขึ้น หรือเมื่อทราบว่าคดีอาญาเกิดขึ้นแล้วก็ได้ แต่ส่วนมากมักจะทำการสืบสวนเมื่อคดีอาญาเกิดขึ้นแล้ว⁴¹

⁴⁰ ประยูร โภมารกุล ๗ นคร กับพวก. สัมฤทธิ์ภาพการสืบสวน (กรุงเทพฯ : บริษัท วิคเตอร์เพาเวอร์พอยท์ จำกัด 2529), หน้า 100-101.

⁴¹ สุวัณชัย ใจหาญ. คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม) พ.ศ. 2525 หน้า 93.

แต่การสืบสวนคดีอาชื่อนั้น กฎหมายมีความมุ่งหมาย 2 ประการ คือ

ก. เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนและ

ข. เพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิด

ความมุ่งหมายในประการแรกนั้น ไม่จำเป็นต้องมีการกระทำความผิดอาชญาเกิดขึ้นเสียก่อน จึงจะเริ่มลงมือสืบสวนได้แต่อย่างใด พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจสามารถทำการสืบสวนได้ตลอดเวลา แม้ความผิดที่อาจจะมิขึ้นในอนาคตก็น่าจะลงมือสอบสวนได้ เพื่อป้องกันมิให้การกระทำความผิดอาชญาเกิดขึ้น เช่น สืบเพื่อหาผู้ว่ามิได้ผู้คิดกระทำความผิดขึ้นหรือไม่ จะใช้สถานที่ใดเป็นที่นัดหมายประชุมปรึกษาหรือเตรียมการ แล้วก็หาหนทางป้องกันหรือระงับการที่จะก่อเหตุร้ายนั้นเสียก่อน

ความมุ่งหมายในประการที่สอง

หมายถึงในกรณีที่เกิดการกระทำความผิดขึ้นแล้ว พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจจะต้องสืบสวนเพื่อทราบรายละเอียดแห่งความผิด อันจะทำให้ทราบตัวผู้กระทำความผิดหรือต้องสงสัยว่าจะเป็นผู้กระทำความผิด มีการจับกุมผู้ต้องสงสัยและไปสู่ขั้นตอนของการสอบสวนคดีอาชญาต่อไป

อย่างไรก็ดี วิธีปฏิบัติในการสืบสวนซึ่งจะต้องกระทำอย่างไรมันนั้น กฎหมายมิได้บัญญัติเอาไว้ให้แน่นอนตายตัว เพียงแต่ได้ให้อำนาจแก่บุคคลซึ่งมีอำนาจสืบสวนคดีอาชญาเอาไว้ตามป.วิ อาชญา มาตรา 17 ว่า พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจมีอำนาจทำการสืบสวนคดีอาชญาได้เท่านั้น⁴²

ดังนั้นคลุยพินิจในการเริ่มการสืบสวนคดีอาชื่อนั้น ย่อมกล่าวได้ว่าพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจผู้มีอำนาจหน้าที่ในการสืบสวนจะเริ่มทำการสืบสวนในขณะใดก็ย่อมกระทำได้ตามความสะดวก ความเหมาะสมและความจำเป็น

⁴² โภกเมธ ภัทรภิมย์. หลักการสอบสวนคดีอาชญา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, พ.ศ.2528), หน้า 1-2.

การสืบสวน เป็นวิธีการ เฉพาะ เจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่สืบสวน ซึ่ง เน้นหนักไปในด้าน วิธีปฏิบัติมากกว่ากฎหมาย⁴³ มีขั้นตอนและวิธีการหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การออกหาข่าวโดย สอบถามชาวบ้าน (โดยใช้วิธีปลอมตัว) การใช้สายลับหาหลักฐาน การเฝ้าจุดสะกดรอย การใช้นกต่อล่อผู้กระทำความผิดให้ปรากฏตัว ตลอดจนการนำเทคนิคและวิธีการสมัยใหม่มาใช้ เช่น เครื่องมือ อิเล็กทรอนิกส์ใช้ในการดักฟัง ไขกล่อง วิ.ดี.โอ.ถ่ายภาพ ฯลฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการสืบสวน

⁴³ นักกฎหมายบางท่านอธิบายถึง เหตุที่กฎหมายมิได้บัญญัติกำหนดหลัก เกณฑ์ไว้ตายตัวในเรื่องการสืบสวน เพราะว่า การสืบสวนจะไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิและ เสรีภาพของบุคคลใด ๆ ซึ่งแตกต่างกับการสอบสวน (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, สิทธิของผู้ต้องหาคดีอาญาในระหว่างการสืบสวน, หน้า 41) แต่ทว่าขณะนี้ยังฟังไม่ได้ประจักษ์ชัด เพราะการสืบสวน เป็นคำที่กว้างมาก และมีเทคนิค วิธีการหลายประการต่าง ๆ กัน การค้นเพื่อหาหาเสพติดบนบ้านราษฎร เป็นการสืบสวนอย่างหนึ่ง และกระทบต่อ เสรีภาพของ เจ้าของบ้านเรือนที่ถูกค้น การใช้ เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ดักฟังโดยใช้วิธี ต่อเข้ากับสายโทรศัพท์ของราษฎร เพื่อตรวจสอบว่าราษฎรนั้น เตรียมกระทำการอันผิดกฎหมายหรือไม่ ก็กระทบต่อ เสรีภาพในการพูดและการอยู่อาศัยโดยปกติสุขของราษฎรผู้ถูกดักฟัง ดังนั้นการที่จะ กล่าวว่าการสืบสวนไม่กระทบกระเทือนสิทธิและ เสรีภาพของบุคคล จึงน่าจะเป็นการกล่าวที่ไม่ แจ่มชัด เหตุผลน่าจะกล่าวได้ว่า การสืบสวน เป็นการปฏิบัติของพนักงานผู้มีอำนาจหน้าที่สืบสวน ซึ่ง ใช้เทคนิควิธีการปฏิบัติการ การสืบสวนจะกระทบกระเทือนสิทธิ เสรีภาพของราษฎรประการใด ก็ อาจใช้หลักกฎหมายที่วางมาตรการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชนดำเนินการกับพนักงานผู้กระทำการนั้น เช่น ทางแพ่ง มีกรณีกระทำการละเมิด ซึ่งผู้ถูกละเมิดมีสิทธิฟ้อง เรียกค่าสินไหมทดแทน จากพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ ทางอาญา มีกรณีเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ ตามมาตรา 157 ของประมวลกฎหมายอาญา ผู้เสียหายก็มีสิทธิทางกฎหมายดำเนินคดีกับ เจ้าพนักงาน เหล่านั้นได้ กฎหมายจะกำหนดให้เป็น เรื่องของทางปฏิบัติ แต่การไม่กำหนดกฎหมายกำหนดไว้ในกฎหมายก็อาจจะ กลายเป็นผลร้ายต่อ เจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่ในการสืบสวนคดีอาญา เพราะเจ้าพนักงานขาดความ มั่นใจในการปฏิบัติหน้าที่ ขณะเดียวกันก็ขาดเส้นแบ่งว่า การสืบสวนใดก้าวล่วงสิทธิ เสรีภาพของ ประชาชนอันจะเป็นความผิด หรือการสืบสวนใดกระทำไปโดยพอสมควรแก่กรณี และไม่ เป็นความ ผิดทั้งทางอาญาและทางแพ่ง ปัญหานี้จะได้วิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 4 และบทที่ 5.

ในทางวิชาการแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

2.6.1 การสืบสวนก่อนเกิดเหตุ (Preventive Investigation)

การสืบสวนก่อนเกิดเหตุคือ การแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานเพื่อประโยชน์ในการป้องกัน และเป็นแนวทางสำหรับการแสวงหาข้อเท็จจริง และหลักฐานเมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นแล้ว การสืบสวนก่อนเกิดเหตุดังกล่าวนี้ เป็นการสืบสวนเพื่อหาข่าว ติดตามความเคลื่อนไหว เบาะแส และพฤติการณ์ต่าง ๆ ของคนร้ายก่อนที่จะมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น โดยมีลักษณะเป็นการป้องกันการกระทำความผิด การสืบสวนก่อนเกิดเหตุจึงมีความสำคัญ และถ้าปฏิบัติกันอย่างจริงจังก็เชื่อได้ว่าจะมีผลในการลดสถิติอาชญากรรมลงได้เป็นอย่างมาก ปัจจุบันกรมตำรวจของไทยก็ใช้วิธีการนี้อยู่บ้างแต่ไม่สามารถขยายขอบเขตการดำเนินการด้วยวิธีนี้ได้อย่างกว้างขวาง เนื่องจากยังขาดบุคลากรรองรับการดำเนินการ หากได้รับความสนใจและกระตุ้นจากภาครัฐบาล และมีการวางแผนงานรองรับการดำเนินการ เกี่ยวกับวิธีการนี้ ก็อาจเป็นประโยชน์ต่อสังคมและชาติบ้านเมือง และเมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้นเจ้าหน้าที่ก็อาจหาข่าวจากแหล่งข่าวต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ยิ่งขึ้นและย่อมเกิดผลในการประมวลหาข้อเท็จจริงเพื่อดำเนินการในชั้นสอบสวนต่อไป

อนึ่ง การสืบสวนก่อนเกิดเหตุสำหรับงานสืบสวนของตำรวจในต่างประเทศ ไม่อาจทำได้ทุกกรณี เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศที่ให้เสรีภาพและความสำคัญกับการพูด การเขียนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ได้โดยเสรีและกว้างขวาง เพราะถือว่าเป็นหัวใจหรือรากฐานของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในบทแก้รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกามาตรา 1 บัญญัติว่า

"รัฐสภาจะบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการสถาปนาศาสนา หรือห้ามการปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาโดยเสรี หรือตัดทอนเสรีภาพในการพูด หรือการพิมพ์โฆษณา หรือสิทธิของประชาชนที่จะร่วมชุมนุมกันโดยสงบและที่จะยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ต่อรัฐบาลไม่ได้"⁴⁴

⁴⁴ แปลจากถ้อยคำภาษาอังกฤษว่า Congress shall make no Law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble and to petition the Government for a redress of grievances.

ศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาเคยตีความว่า กิจกรรม หรือ เสรีภาพในการพูดที่ได้รับคุ้มครองโดยบทแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 1 รวมถึงการกล่าวด้วยคำวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ ที่มีข่มขู่เพื่อก่อให้เกิดการกระทำที่ผิดกฎหมาย หรือมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการกระทำที่ผิดกฎหมาย⁴⁵ ฉะนั้น การกล่าวด้วยคำแสดงความเห็นทางการเมืองใด ๆ โดยบริสุทธิ์ใจ แม้จะกล่าวด้วยถ้อยคำรุนแรง และหยาดคายสักเพียงใด ถ้าไม่ก่อหรือน่าจะก่อให้เกิดการจลาจลขึ้นในบ้านเมืองแล้ว ตำรวจจะคอยติดตาม สอดส่องพฤติการณ์ของนักพูดผู้กล่าวถ้อยคำนั้นไม่ได้ เพราะเป็นการละเมิดสิทธิในทางส่วนตัว (privacy right) และสิทธิที่บุคคลนั้นได้รับการคุ้มครองโดยบทแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 1 ดังกล่าว ในแนวทางปฏิบัติหรือคู่มือตำรวจขององค์การสืบสวนกลางของสหรัฐอเมริกา (The Attorney General's Guidelines for FBI investigation 1983) ก็ให้แนวทางตำรวจไว้ว่า "เป็นสิ่งสำคัญว่าการสืบสวนทางอาญาต้องสอดคล้องกับบทแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 1 กล่าวคือ เมื่อใดก็ตามที่มีการกล่าวด้วยคำข่มขู่หรือก่อให้เกิดการกระทำความผิดอาญา หรือเห็นได้อย่างเด่นชัดว่ามุ่งเพื่อให้เกิดการกระทำผิดเกิดขึ้น การสืบสวนก็อาจกระทำได้โดยชอบ เว้นแต่ถ้อยคำนั้น เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์หรือ เนื้อหาทั้งหมดแล้วไม่น่าจะมีอันตรายเกิดขึ้น"⁴⁶

2.6.2 การสืบสวนเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นแล้ว (primary investigation)

การสืบสวนเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นแล้ว เป็นการสืบสวนเพื่อหาพยานหลักฐานประกอบคดีนั้นเอง อาจแยกออกได้เป็น 3 กรณี คือ

ก. กรณีจับผู้ต้องหาได้ เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่จะทำการสืบสวนค้นคว้าหาพยานหลักฐาน ข้อเท็จจริง ตลอดจนเอกสาร และวัตถุที่สามารถใช้เป็นพยานหลักฐานในเรื่องนั้น ๆ ทั้งในและนอกสถานที่เกิดเหตุประกอบในการพิจารณาว่าผู้ต้องหาที่กระทำผิดจริงหรือไม่ และมีหลักฐานพอที่จะดำเนินคดีทางศาลได้ประการใดหรือไม่⁴⁷

⁴⁵คดี Brandenburg v. Ohio, 395 U.S. 444, 447 (1969).

⁴⁶The Attorney General's Guidelines on General Crimes, Racketeering Enterprise and Domestic Security Terrorism Investigations (Mar 7, 1983).

⁴⁷สพจน์ ณ บางช้าง, ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี เล่ม 1. หน้า 13.

ข. กรณีจับผู้ต้องหาไม่ได้ หรือได้ทราบว่ามี การกระทำผิดอาญาเกิดขึ้นจะต้องดำเนินการสืบสวนตามที่กล่าวไว้ในข้อ ก. ประกอบด้วยคำพินิจ รูปพรรณษของผู้ต้องสงสัยให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์ในการสืบสวนจับตัวผู้ต้องสงสัยนั้น⁴⁸

ค. ในกรณีที่ไม่ว่าทราบตัวผู้กระทำความผิด และยังไม่ทราบรายละเอียดแห่งความผิด การสืบสวนในลักษณะนี้จะต้องทำการสืบสวนแสวงหาข้อเท็จจริงและหลักฐานให้ได้รายละเอียดว่าใครเป็นผู้กระทำความผิด กระทำความผิดอะไร และทำความผิดเมื่อใด กระทำความผิดที่ไหน ทำไมจึงกระทำความผิด และกระทำความผิดอย่างไร⁴⁹

2.7 โครงสร้างและองค์ประกอบในการสืบสวนคดีอาญา

โดยที่การแสวงหาข้อเท็จจริง และหลักฐานในคดีอาญาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการสืบสวน ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการสืบสวนในชั้นก่อนเกิดเหตุการณ์กระทำผิดก็ดีหรือภายหลังเหตุเกิดแล้วก็ดี พนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวนจึงต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับการข่าวยุ่ตลอดเวลา ฉะนั้น การแบ่งโครงสร้างและองค์ประกอบในการสืบสวนจึงน่าจะแบ่งโดยอาศัยหลักเกี่ยวกับการข่าวเป็น 2 ชั้นตอน คือ

1. การสืบเสาะหาข่าว และการรวบรวมข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ
2. การวิเคราะห์ และใช้ประโยชน์จากข่าวสาร ข้อมูลที่เจ้าหน้าที่ทำการสืบสวนรวบรวมมาเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินคดี

2.7.1 การสืบเสาะหาข่าว และการรวบรวมข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ

เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น หรือมีแนวโน้มว่าอาจจะมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น สิ่งที่เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องกระทำเป็นลำดับแรกคือ ติดตามหาข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับความผิดที่เกิดขึ้นแล้วหรือกำลังจะเกิดขึ้น โดยตั้งปัญหาเกี่ยวกับการสืบสวนที่สำคัญ 3 ประการ ตามที่กล่าวมาแล้ว คือ

⁴⁸ สุพจน์ ฒ บางช้าง, ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี เล่ม 1, หน้า 13.

⁴⁹ สง่า ดวงอัมพร, การสืบสวนและการสอบสวน. (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดวิศตอริการพิมพ์, 2524), หน้า 2.

- 1) ได้มีการกระทำผิดเกิดขึ้นจริงหรือไม่
- 2) ถ้ามีการกระทำผิดจริง เป็นความผิดอะไร และ
- 3) ใคร เป็นผู้กระทำความผิดนั้น

เพื่อจะตอบปัญหาหลักสามข้อข้างต้นนี้ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานการสืบสวนต้องดำเนินการดังนี้

ก. การตรวจสถานที่เกิดเหตุ (The Crime Scene Search)

การตรวจสถานที่เกิดเหตุคือ การที่พนักงานเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการสืบสวนหรือสอบสวนในคดีอาญา เดินทางไปยังสถานที่เกิดการกระทำความผิดอาญาหรือ เกิดมีคดีอาญาเกิดขึ้น เพื่อตรวจสอบ ทราบและค้นหาร่องรอยของการกระทำความผิด ขั้นตอนของการตรวจสถานที่เกิดเหตุจึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการรวบรวมหลักฐานและข้อมูลข่าวสาร เกี่ยวกับความผิดที่เกิดขึ้น และอาจมีผลอย่างมากในการสืบสวนหาตัวผู้กระทำความผิดต่อไป การตรวจสถานที่เกิดเหตุโดยมากมักใช้กับกรณีการสืบสวนเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นแล้ว (primary investigation) ในกรณีของการสืบสวนก่อนเกิดเหตุ (preventive investigation) การตรวจสถานที่เกิดเหตุอาจเทียบได้กับการที่พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่สืบสวนในทางอาญา เดินทางไปสืบ เหตุยังสถานที่ที่คนร้ายวางแผนเพื่อกระทำความผิดอาญาก็ได้

เมื่อเจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนหรือสอบสวนคดีอาญา เดินทางไปถึงที่เกิดเหตุแล้ว หน้าที่หลักสำคัญที่ต้องกระทำสิ่งแรก คือ ต้องตรวจและรักษาสถานที่เกิดเหตุให้มีสภาพคงเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะพยานหลักฐานที่อยู่ในที่เกิดเหตุแม้เพียงเล็กน้อยก็อาจช่วยให้ตำรวจคลี่คลายคดีความผิดที่เกิดขึ้นได้ หากพยานหลักฐานในสถานที่เกิดเหตุมีการเปลี่ยนแปลง โยกย้าย หรือสูญหายไปแล้ว อาจมีผลทำให้การสืบสวนของพนักงานเจ้าหน้าที่เต็มไปด้วยความยากลำบากมากยิ่งขึ้น

การตรวจสถานที่เกิดเหตุ เจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนมีหน้าที่และความรับผิดชอบ คือ ช่วยเหลือเหยื่อหรือผู้ได้รับบาดเจ็บซึ่งอยู่ในสถานที่เกิดเหตุในกรณีที่เกิดความผิดต่อชีวิต ร่างกายจนมีการบาดเจ็บเกิดขึ้น และต้องพยายามสืบทราบให้ได้ว่า ผู้เสียหายหรือคนตายเป็นใคร อยู่ที่ไหน ต้องสอบถาม หรือสืบทราบให้ได้ว่าคนร้ายเป็นใคร และในทางปฏิบัติมีอยู่หลายครั้งที่คนร้ายยังอยู่ในที่เกิดเหตุ เจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนคดีอาญาก็ต้องทำการจับกุมคนร้ายนั้นให้ได้ เจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวน ถ้าเป็นพนักงานสอบสวนด้วย มีอำนาจกักตัวผู้อยู่ในบริเวณที่

เกิดเหตุทั้งหมดไว้ได้ โดยอาศัยอำนาจการสอบสวนที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญา กำหนดไว้^{๕๐} หรืออาจจะสั่งให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องให้อยู่ห่างออกจากสถานที่เกิดเหตุได้ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตาม ก็อาจมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 368 ในเรื่องขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน^{๕๑} ในกรณีที่เป็น และกำลังคนไม่เพียงพอ เจ้าหน้าที่ที่ไปตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุอาจเรียกกำลัง ตำรวจมาสนับสนุนได้

ตามระเบียบปฏิบัติของกรมตำรวจในปัจจุบัน กำหนดว่า ในคดีอาญาซึ่งจำเป็นต้องทำการตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุ ให้พนักงานสอบสวนทำการตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุเอง เว้นไว้แต่คดีสำคัญ ซึ่งพนักงานสอบสวนเห็นว่ามีย่องรอยหรือหลักฐานซึ่งต้องใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และจำเป็นต้องขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กองพิสูจน์หลักฐาน ก็ให้พนักงานสอบสวนแจ้งกองพิสูจน์หลักฐาน เพื่อจัดเจ้าหน้าที่กองพิสูจน์หลักฐานไปทำการตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุ และถ่ายรูปร่วมกับพนักงานสอบสวนในคดีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. คดีความผิดต่อชีวิต
2. คดีฆ่าตัวตาย แต่มีพฤติการณ์อันน่าสงสัยว่าอาจถูกผู้อื่นฆ่าตาย

^{๕๐}มาตรา 130 ให้สอบสวนโดยมิชักช้า จะทำการในที่ใด เวลาใด แล้วแต่จะเห็นสมควร, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญามาตรา 131 ให้พนักงานสอบสวนรวบรวมหลักฐานทุกชนิดที่จะทำได้ เพื่อจะทราบข้อเท็จจริงและพฤติการณ์ต่าง ๆ อันเกี่ยวกับความผิดที่ถูกกล่าวหา และเพื่อจะรู้ตัวผู้กระทำผิด และพิสูจน์ให้เห็นความผิด มาตรา 137 พนักงานสอบสวนขณะทำการในบ้านเรือน หรือในสถานที่อื่น ๆ มีอำนาจสั่งมิให้ผู้ใดออกจากที่นั้น ๆ ชั่วเวลาเท่าที่จำเป็น.

^{๕๑}มาตรา 368 ประมวลกฎหมายอาญา บัญญัติว่า "ผู้ใดทราบคำสั่งของเจ้าพนักงานซึ่งสั่งการตามอำนาจที่มีกฎหมายให้ไว้ ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งนั้นโดยไม่มีเหตุ หรือขัดแย้งอันสมควร ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ" ปัญหาคือนักข่าว ช่างภาพสถานีโทรทัศน์ ไปมุงดูเหตุการณ์และทำข่าว จะอ้างเสรีภาพในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์ โฆษณาได้มากแค่ไหน เป็นปัญหาที่อาจติดตามมาได้เช่นกัน ถ้าตำรวจกันบุคคลเหล่านี้ให้ออกจากสถานที่เกิดเหตุ.

3. คดีความผิดฐานลักทรัพย์ และมีร่องรอยในที่เกิดเหตุ
4. คดีความผิดฐานชิงทรัพย์ และมีคนตาย
5. คดีความผิดฐานปล้นทรัพย์
6. คดีวางเพลิง หรือเพลิงไหม้โดยไม่ทราบสาเหตุ
7. คดีอุบัติเหตุรถชนแล้วขับหนี รถชนแล้วตัวคนขับหนี หรือรถชนมีคนตายที่เป็นปัญหา (ถ้ามีตำรวจหน่วยอื่นถ่ายรูปไว้แล้วก็ไม่ต้องแจ้ง)
8. คดีสำคัญอื่น ๆ ที่มีร่องรอยหรือหลักฐานในที่เกิดเหตุ

สำหรับคดีที่เกิดขึ้นนอกเขตจังหวัดพระนครและธนบุรี ในการที่พนักงานสอบสวนจะขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กองพิสูจน์หลักฐาน ให้พนักงานสอบสวนพิจารณาในแง่ความสำคัญของคดี ร่องรอยพยานหลักฐานในสถานที่เกิดเหตุ การสืบเปลี่ยนค่าใช้จ่าย ตลอดจนระยะทางการติดต่อระหว่างกัน ความสะดวกในการคมนาคมเป็นมูลฐาน เพราะอำนาจและหน้าที่ของพนักงานสอบสวนก็มีอยู่แล้วตามกฎหมาย^{๕๒}

คดีความผิดที่เกิดขึ้นบางคดี เช่น คดีลหุโทษ หรือคดีไม่มีมูล จะต้องไปตรวจสถานที่เกิดเหตุ ซึ่งพนักงานสอบสวนเห็นว่าไม่มีปัญหาใด ๆ ที่จะต้องไปตรวจสถานที่และทำแผนที่ ก็ให้บันทึกเหตุผลที่ไม่ไปรวมในสำนวนการสอบสวนด้วย แต่คดีบางประเภท เห็นได้ชัดในตัวเองว่า จำเป็นต้องไปดูสถานที่ เพราะสถานที่เป็นส่วนสำคัญในคดี เช่น คดีที่เกี่ยวข้องกับยานพาหนะชนกัน พนักงานสอบสวนต้องไปตรวจสถานที่เกิดเหตุ และทำแผนที่สังเขปเป็นหลักการพิจารณาประกอบข้อเท็จจริงทุกเรื่อง^{๕๓}

^{๕๒} คำสั่งที่ 15/2506 เรื่องการปฏิบัติหน้าที่ และประสานงาน เกี่ยวกับการตรวจสถานที่เกิดเหตุ และการถ่ายรูประหว่างพนักงานสอบสวนกับกองพิสูจน์หลักฐาน ลงวันที่ 28 พฤษภาคม 2506.

^{๕๓} สุพจน์ ๘ บางช้าง, ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี เล่ม 1. หน้า 12.

สำหรับจุดมุ่งหมายของการตรวจสอบที่เกิดเหตุนี้มี 4 ประการด้วยกัน⁵⁴ คือ

1. ตรวจสอบหลักฐานที่คนร้าย หรือผู้กระทำความผิดได้ทิ้งไว้ในสถานที่เกิดเหตุ (evidence left by the criminal at scene) เช่น คราบโลหิต อาวุธ หรือสิ่งของที่คนร้ายได้ทิ้งไว้ในที่เกิดเหตุอันอาจเป็นหลักฐานในการพิสูจน์หาตัวผู้กระทำความผิดต่อไป
 2. ตรวจสอบหลักฐานในที่เกิดเหตุที่อาจจะสืบทราบตัวคนร้ายได้ (evidence imparted to the criminal by the scene) เช่น ผุ่น เศษดิน สี เมล็ดพืช เป็นต้น
 3. ตรวจสอบตำแหน่งและที่ตั้งของพยานวัตถุ ซึ่งอาจมีผลในการช่วยคลี่คลายคดีให้กระจ่างได้ (location and position of materials affected by the scene) เช่น คนร้ายยิงกระสุนปืนจากทิศทางใด หรือบุกเข้าปล้นทรัพย์โดยอาศัยทางเข้าใดในบ้าน ทั้งนี้ เพื่อที่เจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนและสอบสวนคดีอาญาจะได้จำลองหรือสันนิษฐานเหตุการณ์ขณะที่เกิดอาชญากรรมได้อย่างถูกต้อง
 4. หาข้อมูลหรือหลักฐานซึ่งอาจช่วยสืบทราบความผิดนั้น (information or evidence that is ancillary to the crime) เช่น จดหมาย บันทึก สมุดภาพ ประวัติของผู้เสียหาย หรือคนตาย หรือวัตถุอื่น ๆ
- ข. การซักถาม และการสอบสวนปากคำ (interviewing and interrogation) ความสำเร็จของการสืบสวนโดยมากต้องอาศัยข่าวที่ตำรวจได้รับมา แต่การที่ตำรวจจะได้ข่าวมานั้นส่วนมากได้โดยอาศัยการซักถามและสอบปากคำบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคดีนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้เสียหาย พยาน และผู้ต้องหา

การซักถาม (interviewing) กับการสอบสวนปากคำ (interrogation) มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในแต่ละที่ทั้งสองอย่างมีจุดมุ่งหมายที่จะหาข้อเท็จจริงและข่าวสารในคดี แต่ทั้งสองวิธีนี้ก็มิเหมือนกันทีเดียวนัก ความแตกต่างที่สำคัญคือ การซักถามคือ

⁵⁴Richard h. Ward, Introduction to Criminal Investigation (Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1975), pp.32-33.

ขั้นตอนที่จะเก็บข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ จากประชาชนซึ่งเกี่ยวข้อง รู้เห็น และมีข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ความผิดที่เกิดขึ้นนั้น การซักถาม เป็นกระบวนการในชั้นสืบสวน⁵⁵ สำหรับการสอบสวนปากคำนั้น มุ่งที่จะหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมจากที่ตำรวจได้รับในชั้นต้น โดยมีลักษณะที่เป็นทางการมากกว่าการ ซักถาม และมีข้อจำกัดทางกฎหมายมากกว่าเช่นกัน (ดูต่อไปในบทที่ 3) โดยทั่วไป บุคคลที่ถูก ซักถามจะมีลักษณะให้ความร่วมมือที่จะตอบคำถามที่เป็นความจริงมากกว่าการสอบสวนปากคำ แม้ว่าในบางครั้ง บุคคลที่ถูกซักถามอาจจะสร้างให้ความร่วมมือ โดยตอบคำถามที่ไม่จริงกับตำรวจ ก็ตาม แต่เรื่องเช่นนี้ถือเป็นข้อยกเว้นมากกว่า⁵⁶ ซึ่งตรงกันข้ามกับการสอบสวนปากคำที่โดยปกติ แล้ว มักเป็นการสอบสวนเอาแก่ผู้ต้องสงสัย หรือการสอบสวนเพื่อจับพินัยมากกว่า จริงอยู่ การ สอบสวนปากคำรวมถึงการสอบปากคำผู้เสียหาย หรือพยานอื่น ๆ ด้วย แต่ก็ไม่ใช่เป็นการสอบสวน ปากคำที่มีลักษณะเด่นและมีข้อจำกัดทางกฎหมายมากเท่ากับการสอบปากคำผู้ต้องสงสัยหรือผู้ต้องหา

ข้อจำกัดทางกฎหมายในส่วนของการซักถาม และการสอบสวน ปากคำก็ต่างกัน กล่าวคือ ตามกฎหมายไทย การซักถามของเจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนคดีอาญา หาได้ก่อนหน้าที่แก่ราษฎรที่จะตอบคำถามใด ๆ แก่ตำรวจไม่ ราษฎรที่ถูกถามคำถามจะไม่ตอบ คำถาม หรือไม่ให้ความร่วมมือใด ๆ ก็ได้ และไม่มีความผิดฐานขัดคำสั่งของเจ้าพนักงานตาม มาตรา 368 ของประมวลกฎหมายอาญาคด้วย เพราะเจ้าพนักงานไม่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะสั่ง ให้ชาวบ้านตอบคำถามดังกล่าว ในต่างประเทศก็มีข้อยกต่างกันอย่างนี้เช่นกัน ในประเทศอังกฤษ ตำรวจมีสิทธิที่จะสอบปากคำบุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นผู้ต้องสงสัยว่าได้กระทำความผิด หรือไม่ และขณะเดียวกัน ผู้ถูกถามมีสิทธิที่จะไม่ตอบคำถามก็ได้ ทั้งนี้ เว้นแต่ในกรณีเช่นความผิด ตาม Official Secret Act, 1920 S.6 และตาม Road Traffic Act, 1930 S.113 (3) ที่ผู้ถูกถามจะต้องตอบคำถาม⁵⁷ (รายละเอียดจะศึกษาในบทที่ 4)

⁵⁵Richard h.Ward, Introduction to Criminal Investigation, pp. 18-19, 100.

⁵⁶Ibid., p. 108.

⁵⁷คณิง ฤชาชัย, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเปรียบเทียบ (เอกสารอัครโรเนียว คาบบรรยายชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 14.

สำหรับการสอบถามปากคำในชั้นสอบสวนนั้น มีกระบวนการและข้อจำกัดโดยละเอียดปรากฏในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เช่น แจ้งข้อหาให้ผู้ต้องหาทราบ และต้องบอกให้ทราบก่อนว่า ถ้อยคำที่ผู้ต้องหาเหล่านั้นอาจใช้เป็นพยานหลักฐานยืนยันเขาในการพิจารณาได้ (มาตรา 134 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา) การสอบปากคำนั้น ห้ามพนักงานสอบสวนตักเตือนหรือพูดให้ผู้ต้องหาท้อใจ หรือใช้กลอุบายอื่นเพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องหาให้ถ้อยคำซึ่งอยากจะให้โดยความสมัครใจ (มาตรา 133) เป็นต้น

การซักถามและการสอบสวนปากคำเป็นเรื่องผสมระหว่าง "ศาสตร์" และ "ศิลป์" กล่าวคือ ผู้ซักถามคือพนักงานที่มีหน้าที่สืบสวนคดีอาญา จะต้องเป็นผู้มีความรู้ในทางกฎหมายอย่างดีว่าจะซักถาม หรือสอบปากคำอย่างไร จึงจะเข้าตามหลักเกณฑ์ หรือฐานความผิดที่กฎหมายกำหนดไว้ พยานหลักฐานใดที่ศาลจะรับฟังและไม่รับฟังในชั้นพิจารณาคดีพิจารณาในแง่นี้ การซักถามและการสอบสวนปากคำจึงเป็นเรื่องของศาสตร์ แต่การจะซักถามอย่างไร แสดงอาการอย่างไร ถามด้วยคำถามอย่างไรนั้น เป็นเรื่องของประสบการณ์ และความชำนาญของผู้ถามเอง ซึ่งถ้าผู้ถามมีความเข้าใจในจิตวิทยา และลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ดีพอ ผู้ถามก็จะได้รับข้อมูลและข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อคดีอย่างมาก พิจารณาในลักษณะนี้ การซักถามและสอบสวนปากคำจึงเป็นเรื่องของศิลปะในการซักถามด้วย

หลักพื้นฐานของการซักถาม และสอบสวนปากคำที่ดีในทางการสืบสวนคดีอาญา คือ ต้องถามใน 7 เรื่องต่อไปนี้ ใคร อะไร ที่ไหน ทำไม อันไหน เมื่อไร และอย่างไร^{๕๘}

ค. การใช้วิทยาการตำรวจเกี่ยวกับการพิสูจน์และหาหลักฐาน (Utilization of scientific evidence) ในการสืบสวนปัจจุบัน นอกจากจะใช้วิธีการโดยการคัดเลือกตัวบุคคลผู้จะทำการสืบสวนหรือหาพยานหลักฐานโดยบุคคลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ก็มีวิธีการอีกประการหนึ่งซึ่งในปัจจุบันเป็นที่นิยมกันในต่างประเทศมากคือ การใช้วิทยาการตำรวจเข้าช่วย การใช้วิทยาการตำรวจในที่นี้ก็คือ การใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ทางวิทยาศาสตร์หรือทาง

^{๕๘}Charles R. Swanson, Jr., Neil C. Chamelin and Leonard Terrio, Criminal Investigation (2 ed edition, Santo Monica, Goodyear Publishing Co., 1981), p. 146.

เทคโนโลยี เข้าช่วย เช่น การใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ทำการตรวจสอบพิสูจน์อาวุธปืน เครื่องกระสุนปืน ตรวจเปรียบเทียบลายมือในเอกสาร ลายพิมพ์นิ้วมือ เขม่าดินปืน การใช้เครื่องเอ็กซ์เรย์ เครื่องตรวจโลหะวัตถุระเบิด การใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ การใช้เครื่องดักฟังเสียง เป็นต้น⁵⁹

นอกจากการใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวแล้ว

เจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนคดีอาญาอาจจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ทางนิติเวชศาสตร์ เข้ามาใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจ และวินิจฉัยร่องรอยแห่งคดีที่เกิดขึ้น เช่น การตรวจหาสุจิ การตรวจเลือด การหาหมู่เลือด ฯลฯ เป็นต้น ความรู้ทางนิติเวชศาสตร์ในปัจจุบันนับว่ามีประโยชน์ต่อการทำงานของตำรวจมาก เพราะอาจทำให้ทราบถึง อายุ เพศ สีมิวสา เหตุการตาย ระยะเวลาการตาย ได้ดียิ่งขึ้น⁶⁰

อย่างไรก็ดี ในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้วิทยาการตำรวจเข้าช่วยในการสืบสวนสอบสวนนี้ ตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของกรมตำรวจ ปรากฏว่ายังไม่ค่อยนิยมที่จะกระทำกัน เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากการขาดแคลนเครื่องมือ เครื่องใช้หรือเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญในการพิสูจน์ประการหนึ่ง ค่าใช้จ่ายในการตรวจหาหลักฐานในห้องปฏิบัติการทางการแพทย์สูงประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็อาจจะเนื่องมาจากการไม่สนใจที่จะกระทำการของพนักงานสืบสวน หรือพนักงานสอบสวนในคดีนั้น ๆ ที่จะขอให้ทำการตรวจสอบ⁶¹ ทำให้การใช้ประโยชน์จากการใช้วิทยาการตำรวจในปัจจุบันไม่มากเท่าที่ควร ซึ่งจะต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขต่อไปในอนาคต

⁵⁹ กองบัญชาการตำรวจนครบาล, สรุปผลการสัมมนาตามโครงการอบรมสัมมนา
พนักงานสอบสวนระดับสารวัตร (เอกสารอัครโรเนียว พ.ศ. 2527), หน้า 21.

⁶⁰ ถวัลย์ อาสนะเสน, นิติเวชศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523), หน้า 9.

⁶¹ กองบัญชาการตำรวจนครบาล, สรุปผลการสัมมนาตามโครงการอบรมสัมมนา
พนักงานสอบสวนระดับสารวัตร, หน้า 22.

ง. การใช้เทคนิคในการสืบสวน (investigative techniques)

การซักถามและสอบปากคำ ล่าพั้งแล้วไม่อาจทำให้เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานสืบสวนและสอบสวนคดีอาญาได้ข่าวสาร หรือข้อมูลเพียงพอที่จะระบุตัวผู้กระทำความผิด หรือถึงจะรู้ตัวผู้กระทำความผิด แต่พยายามหลักฐานที่จะนำเสนอต่อศาลนั้น ก็ยังไม่เพียงพอที่จะให้ศาลรับฟังลงโทษจำเลยได้ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในงานสืบสวนจึงจำเป็นต้องใช้วิธีการสืบสวนเพิ่มเติมใน 4 วิธีด้วยกัน^{๖ 2} คือ

1. การเฝ้าตรวจ (Surveillance)

การเฝ้าตรวจ หมายถึง การเฝ้าสังเกตบุคคล สถานที่ และสิ่งของโดยวิธีปกปิด เพื่อวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อหาพยานหลักฐานอันจะใช้ยืนยันผู้ต้องสงสัย
- 2) เพื่อให้ได้ตำแหน่งแหล่งที่อยู่ของผู้ที่หลบหนีไป
- 3) เพื่อที่จะรู้ถึงผู้มีส่วนร่วมสมคบกันกับผู้ต้องสงสัย
- 4) เพื่อที่จะป้องกันการกระทำความผิดทางอาญา
- 5) เพื่อที่จะทราบถึงความเคลื่อนไหวของผู้ต้องสงสัย
- 6) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จำเป็น เพื่อการที่จะออกหมายค้น
- 7) เพื่อที่จะให้ได้ผู้ที่ เป็นอาชญากรที่รู้ตัวแล้ว เคลื่อนไหวอยู่เรื่อย ๆ

การเฝ้าตรวจอาจกระทำโดยการเฝ้าสังเกต (visual surveillance) หรือการใช้เครื่องมือเฝ้าตรวจ (audio surveillance) เช่น เครื่องดักฟัง กล้องส่องทางไกล ก็ได้

^{๖ 2} วาทิน คำทรงศรี, ปัจจัยบางประการที่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานด้านการสืบสวนของรองสารวัตรสืบสวนสอบสวนสถานีตำรวจนครบาล กองบัญชาการตำรวจนครบาล (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ. 2528), หน้า 8-11. แต่ในวิทยานิพนธ์นี้เพิ่มข้อ 3 คือ การสืบสวนโดยใช้สายลับเข้าไปด้วย.

สำหรับวิธีการเฝ้าตรวจสิ่งเกิดบุคคล และสถานที่อันควรสงสัยนั้น ในทางปฏิบัติกระทำกัน 2 วิธี คือ⁶³

(1) การเฝ้าจุด (stationary surveillance)

คือ การมอบหมายให้บุคคลเข้าทำหน้าที่ติดตามผู้กระทำผิด บุคคลที่สมคบ หรือเกี่ยวข้องกับ การกระทำผิด เพื่อสืบสาวไปถึงบุคคลและข้อเท็จจริงอื่น เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงโดยแน่ชัด โดยบุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เฝ้าจุดจะเฝ้าสังเกตการณ์สถานที่ ณ จุดอันควรสงสัย

(2) การสะกดรอยตาม (tail surveillance) คือ

การมอบหมายให้บุคคลที่ได้รับมอบหมายสะกดรอยบุคคลที่ผู้สืบสวนทราบอยู่แล้วว่า เป็นผู้เกี่ยวข้องกับการกระทำผิด และดำเนินการติดตามความเคลื่อนไหวทุกระยะ โดยมีให้ผู้นั้นรู้ตัวหรือหาทัน

2. การสืบสวนในลักษณะเป็นสายลับ (undercover)

การสืบสวนในลักษณะเป็นสายลับ คือ กรรมวิธีทางการสืบสวนวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้วิธีปลอมแปลงและอ้างข้อแก้ตัวกลบเกลื่อนต่าง ๆ เพื่อทำให้ผู้ต้องสงสัยว่าเป็นอาชญากรไว้วางใจ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อทราบว่ากำลังมีการวางแผนเพื่อประกอบอาชญากรรมนั้นแล้วหรือไม่
- 2) เพื่อหาพยานหลักฐานแสดงต่อศาล
- 3) เพื่อให้ทราบผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด
- 4) เพื่อค้นหาของผิดกฎหมาย หรือทรัพย์สินที่ถูกลักขโมย
- 5) เพื่อกำหนดเวลาที่เหมาะสมสำหรับเข้าจู่โจมสถานที่ที่ตัวการชอบมาพรวน หรือเพื่อเข้าจับกุมตัวการสำคัญ
- 6) เพื่อรักษาความปลอดภัยให้แก่บุคคลสำคัญของประเทศ และผู้นำของต่างชาติที่มาเยือน

⁶³Paul B. Weston, Criminal Investigation, pp. 230-231.

3. การสืบสวนโดยใช้สายลับ (informant)

นอกจากตำรวจปลอมตัวเป็นสายลับ (undercover assignment) ดังกล่าวแล้วในข้อ 2 ในหลายกรณีทางการตำรวจอาจจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากสายตำรวจด้วย และในคดีสำคัญหลายต่อหลายคดีที่การทำงานของตำรวจไม่ประสบผลสำเร็จ การสืบสวนโดยใช้สายลับกลับสามารถช่วยคลี่คลายคดีสำคัญ ๆ เหล่านั้นได้อย่างรวดเร็วจนน่าประหลาดใจ สายอาจแบ่งเป็น 2 ประเภท ไม่ว่าจะมึนผลเหตุจูงใจใดในการให้ข่าวกับตำรวจก็ตามคือ⁶⁴

1) สายลับโดยทั่วไป คือ บุคคลใด ๆ ที่ให้ข่าวต่อตำรวจ ไม่ว่าจะเปิดเผยหรือแม้กระทั่งเป็นพยานในคดีหรืออาจให้ข่าวโดยปิดบังซ่อนเร้น และไม่ประสงค์จะออกนาม

2) สายลับโดยปกปิด คือ บุคคลที่ให้ข่าวเป็นปกติเกี่ยวกับคดีที่อยู่ในระหว่างสอบสวน และคดีที่คนร้ายกำลังวางแผนกันอยู่ โดยไม่ประสงค์ที่จะเปิดเผยตนว่าเป็นแหล่งข่าว

ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีการประเมินคุณค่าการสืบสวนในลักษณะเป็นสายลับของตำรวจ และการใช้สายลับว่า แม้จะได้งบประมาณจำกัดเพียงไม่ถึงร้อยละ 1 ของงบประมาณ องค์การสืบสวนกลาง การทำงานของสายลับกลับได้รับผลสำเร็จมากเฉพาะในปีงบประมาณ พ.ศ. 2527 การสืบสวนในลักษณะเป็นสายลับและโดยใช้สายลับทำให้จับผู้ต้องหาได้เกือบ 1,200 คน และเกือบหนึ่งพันคนในจำนวนนี้ถูกศาลพิพากษาลงโทษ ได้รับทรัพย์สินที่หายไปกลับคืนมามูลค่ามากกว่า 100 ล้านดอลลาร์ และได้ค่าปรับเข้ารัฐอีกเกือบ 3 ล้านดอลลาร์⁶⁵

⁶⁴ แสง ธีระสวัสดิ์, หลักการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา. หน้า 16.

⁶⁵ Williom H. Webster, "Sophisticated Surveillance-Intolcrable Intrusion or Prudent Protection ?" Washington University Law Quarterly Vol. 63 no.3 (Fall, 1983), p. 361.

4. ข่าวกรองตำรวจ (Police intelligence)

ข่าวกรองตำรวจ คือ วิธีการสืบสวนของตำรวจอีกวิธีหนึ่ง โดยรวบรวมข่าวจากแหล่งข่าวต่าง ๆ เช่น จากไปรษณีย์ โรงพยาบาล ศาล ราชทัณฑ์ ธนาคาร สถาบันการเงิน สถานีตำรวจ กรมสรรพากร กรมศุลกากร การทะเบียนราษฎร์ โรงแรม สิ่งพิมพ์ และแม้กระทั่งสถานเริงรมย์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อหาข้อเท็จจริงและตรวจสอบกับแหล่งข่าวอื่น ๆ ในการใช้ เป็นข้อมูลสั่งการ เพื่อแก้ไขปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ

จ. บันทึกการสืบสวน (reports) ในการสืบสวนคดีอาญานั้น

เจ้าหน้าที่ที่ทำการสืบสวนคดีอาญาไม่อาจจะจดจำรายละเอียดทั้งหมดได้โดยอาศัยเพียงการใช้ความทรงจำของตน หากระยะเวลาเป็นนานไป ความจำก็อาจเลือนลางไปได้ หากไม่มีการบันทึกไว้ ฉะนั้นบันทึกการสืบสวนจึงมีความจำเป็น และนับว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้สืบสวน และทางราชการมาก

ในการจัดทำบันทึกการสืบสวนนั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาบัญญัติว่า บันทึกต้องระบุสถานที่ วัน เดือน ปีที่ทำ นามและตำแหน่งของเจ้าพนักงานผู้ทำ บันทึกต้องลงลายมือชื่อของตนในบันทึก (มาตรา 9) ส่วนรายละเอียดในการบันทึกนั้นย่อมแล้วแต่ผู้ทำการสืบสวน จะจดลงตามที่สืบสวนได้ความ เพื่อประโยชน์แก่การสืบสวน

สำหรับตำรวจได้กำหนดการบันทึกการสืบสวนไว้ในประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี ลักษณะที่ 2 บทที่ 3 เพื่อให้อยู่ในแนวเดียวกัน โดยมีแบบรายงานการสืบสวนไว้ด้วย

ตำรวจคนใดจะเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่สืบสวน เรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะก็ดี หรือตำรวจคนใดที่ดำเนินการสืบสวนโดยลำพังในฐานะที่เป็นข้าราชการตำรวจ ไม่ว่าจะเหตุการณ์ที่สืบสวนจะเกิดขึ้นแล้ว หรือเหตุการณ์นั้นน่าจะเกิดขึ้นก็ดี จำเป็นต้องมีรายงานบันทึกผลการสืบสวนที่ตนได้ดำเนินการมาแต่ต้น เพื่อให้ข้อความในบันทึกการสืบสวนอยู่ในแนวเดียวกัน ในบันทึกการสืบสวนต้องให้ปรากฏมีข้อความดังต่อไปนี้

1. การสืบสวนดำเนินมาเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่เริ่มจนอวสานของการสืบสวน

2. วัน เวลา และตำบลที่เกิดเหตุ

3. ข้อหา มูลเหตุ หรือพฤติกรรมแห่งการกระทำในคดีที่เกิดขึ้นแล้ว จะมีผู้ร้องทุกข์หรือไม่ก็ตาม หรือคดีที่ยังไม่มีผู้ร้องทุกข์ ก็ต้องสืบให้ทราบถึงตัวผู้รับความเสียหาย หรือ เหตุการณ์อื่นใดที่น่าจะก่อความไม่สงบของประชาชน

4. พยานหลักฐาน ถ้าเป็นพยานบุคคลก็ให้ปรากฏ ชื่อ นามสกุล ตำบลที่อยู่ให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์เวลาติดตามให้ได้ตัว ถ้าเป็นวัตถุพยานจะเป็นเอกสารหรือสิ่งของที่อาจสามารถจะใช้เป็นพยานได้แล้ว ในบันทึกต้องให้ปรากฏว่า พบวัตถุพยานนั้นที่ใดอยู่ในลักษณะที่มีการซ่อน เร้นปิดบังหรือโดยวิธีการใด

5. ให้ปรากฏถึงมูลกรณี เหตุที่ชักจูงให้ผู้สืบสวนสามารถได้พยานหลักฐานนั้นมา

6. เหตุผลแวดล้อมกรณีที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์นั้น ๆ โดยละเอียด

7. ถ้าผู้สืบสวนนั้นได้จับผู้ต้องหา ให้ลงวันที่ เวลา ตำบลที่จับ ตลอดจนท่าทีที่ส่อพิรุธหรือไม่ของผู้ถูกจับด้วย

8. ถ้าการสืบสวนยังไม่ได้ตัวผู้กระทำความผิด แต่ผู้สืบสวนตลอดจนมูลกรณีต่าง ๆ ที่สืบสวนมาเชื่อได้ว่าคนหนึ่งคนใดหรือหลายคน เป็นผู้กระทำความผิดแล้ว ให้สืบสวนที่อยู่อาศัยในเวลานั้น และในอดีต คำนิรूपพรรณ และบุคลกริยา เครือญาติ พรรคพวกที่เกี่ยวข้อง จะเป็นเครือญาติ หรือ เพื่อนฝูงของบุคคลนั้น ๆ ให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์แก่การสืบจับให้ได้ตัว

9. เหตุผลอื่น ๆ ที่ผู้สืบสวนพิจารณาเห็นว่า เป็นประโยชน์และเป็นธรรมแก่คู่กรณี

ในกรณีจับกุมตัวผู้ต้องหาไม่ได้ หากความผิดยังไม่เกิดขึ้น ให้ส่งบันทึกการสืบสวนแก่ผู้บังคับบัญชาในโอกาสแรกที่มีการสืบสวนได้ คำมูลว่าจะมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น ถ้ามีความผิดเกิดขึ้นแล้ว ให้ส่งบันทึกการสืบสวนแก่ผู้บังคับบัญชาโดยเร็ว (ข้อ 11)

ถ้าผู้สืบสวนได้จับตัวผู้ต้องหาด้วย ให้รีบจัดการส่งตัวผู้ต้องหาพร้อมด้วยบันทึกการสืบสวนที่ผู้บังคับบัญชาได้ลงนามรับทราบนั้น ไปยังพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจสอบสวนโดยไม่ชักช้า เมื่อพนักงานสอบสวนได้รับบันทึกการสืบสวนกับตัวผู้ต้องหาให้ดำเนินการ

สอบสวนโดยด่วน หากการสอบสวนขัดแย้งหรือแตกต่างกับข้อความในบันทึกการสืบสวน ตกเป็นหน้าที่ของพนักงานสอบสวนค้นหาความจริงและเหตุผลเพื่อความ เป็นธรรมแก่คู่กรณีต่อไป (ข้อ 12)⁶⁶

ประโยชน์ของบันทึกการสืบสวน ได้แก่

- 1) เป็นประโยชน์ในการดำเนินงานสืบสวนคดีอาญาต่อไป
- 2) เป็นเครื่องเตือนความทรงจำ และให้รายละเอียดต่าง ๆ แก่ผู้รับผิดชอบในงานสืบสวน
- 3) หากมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานคนใหม่ก็อาจใช้บันทึกการสืบสวนเดิม ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องไปได้
- 4) บันทึกอาจเป็นประโยชน์ในการทำบันทึก หรือรายงานฉบับต่อมา
- 5) เป็นพยานหลักฐานในการพิสูจน์ความไม่ลงรอยกันของคำพยาน ผู้ต้องสงสัย หรือแม้กระทั่งผู้เสียหายเอง
- 6) เป็นแนวทางในการพัฒนาการสืบสวนขึ้นต่อมาอย่างมีระบบ กฎเกณฑ์
- 7) อาจใช้เป็นพยานหลักฐานในชั้นศาลได้

2.7.2 การวิเคราะห์ และใช้ประโยชน์จากข่าวสาร

เมื่อพนักงานสืบสวนสอบสวนหาข่าว และข้อมูลได้พอเพียงแล้ว ก็จะต้องทำการวิเคราะห์ข่าวสารที่ได้มาว่า ข่าวสารใดมีคุณค่าโดยตรง (direct value) ต่อการระบุตัวผู้กระทำความผิด ข่าวสารใดมีคุณค่าทางอ้อม (indirect value) คือเป็นข่าวสารประกอบการวินิจฉัยของพนักงานสอบสวนว่าใครมีแนวโน้มจะกระทำความผิด และข่าวสารใดไม่มีคุณค่า (no value) ต่อคดีเลย

⁶⁶ สุกจน์ ๗ บางช้าง, ประมวลระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี เล่ม 1. หน้า 16.

การใช้ประโยชน์จากข่าวสาร อาจแบ่งเป็น 3 ชั้นงอน คือ⁶⁷

- ก. การระบุตัวผู้กระทำความผิด (identifying criminal)
- ข. การติดตามและการรู้ที่หลบซ่อนของผู้กระทำความผิด (tracing and locating criminal)
- ค. การพิสูจน์ความผิด (proving the guilt)

ก. การระบุตัวผู้กระทำความผิด (identifying criminal)

เจ้าพนักงานที่ทำการสืบสวนคดีอาญา ต้องเรียนรู้และทราบกฎหมายพอสมควร โดยเฉพาะกฎหมายอาญา และกฎหมายลักษณะพยาน ข่าวสารที่หาได้ทั้งหมดแม้ว่าจะใช้ความพยายามทุ่มเทลงไปสักเพียงใดก็ตาม อาจไม่สามารถรับฟังเป็นพยานในศาลเลยก็ได้ ถ้าขัดต่อหลักเกณฑ์ทางกฎหมาย ทำให้ความพยายามของตำรวจกลายเป็นเสียเปล่าไปในที่สุด และวัตถุประสงค์ของการสืบสวนคดีก็ไม่ประสบผลตาม เป้าหมายด้วย

พยานหลักฐานในคดีอาญา แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1) พยานโดยตรง (direct evidence) หมายถึง พยานที่บ่งระบุว่าข้อเท็จจริงได้มีอยู่เช่นนั้นโดยตรง ไม่ต้องไปค้นคว้าหาเหตุผลสนับสนุนอะไรอีก หรือประจักษ์พยานนั่นเอง

2) พยานเหตุผล หรือพยานแวดล้อม (circumstantial evidence) หมายถึง พยานที่ไม่ได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เป็นประเด็นแห่งคดีโดยตรง หากแต่พิสูจน์ข้อเท็จจริงอื่นที่บ่งชี้ว่า ข้อเท็จจริงอันเป็นประเด็นแห่งคดีน่าจะเกิดขึ้น

ในการสืบสวนและสอบสวนคดีอาญานั้น ถึงแม้ว่าจะสืบมาจนถึงขั้นทราบตัวผู้กระทำความผิด หรือคนร้ายแล้วก็ตาม ในการทำสำนวนจะต้องสืบให้ได้แน่ชัดถึงประจักษ์พยานที่เห็นหรือทราบเหตุการณ์นั้นโดยตรง และถึงแม้ผู้ต้องหาจะรับสารภาพในชั้นสอบสวนแล้วก็ตาม ผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้นก็อาจกลับคำปฏิเสธในชั้นศาลได้เสมอ พนักงานสอบสวนจึงควรสืบถึงข้อเท็จจริง หรือสิ่งแวดล้อมซึ่งสามารถโยงไปถึงการกระทำความผิดของจำเลยด้วย เช่น สาเหตุจูงใจ โอกาส ร่องรอย หรือหลักฐานประกอบอื่น ๆ เพื่อให้ศาลเชื่อพยานฝ่ายโจทก์ในการลงโทษ

⁶⁷ แสง วีระสวัสดิ์, หลักการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา หน้า 6.

ต่อจำเลยในคดีนั้น

ข. การติดตาม และรู้ที่หลบซ่อนของผู้กระทำความผิด (tracing and locating the criminal)

เมื่อรู้ตัวผู้กระทำความผิดแล้ว ต้องจัดการให้ได้ตัวผู้กระทำความผิด มาดำเนินคดีด้วย ขั้นตอนนี้การสืบสวนจึงรวมถึงการจับ และการค้นตามที่อยู่อาศัยในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย และเป็นขั้นตอนที่อาจจะกระทบต่อสิทธิและ เสรีภาพของ ประชาชนมากที่สุด ขั้นตอนหนึ่งซึ่งจะได้ศึกษาต่อไปในบทที่ 3 และ 4

พลตำรวจเอก แสวง ธีระสวัสดิ์ อดีตอธิบดีกรมตำรวจ และนักวิชาการด้านการสืบสวนสอบสวนคดีอาญาคนสำคัญของไทย ได้วางหลักพิจารณาอย่างกว้าง ๆ ในการ สืบหาที่หลบซ่อนของผู้กระทำผิดไว้ดังนี้^{๖๘}

- คนร้ายอาชั้พมักจะไม่กระทำใกล้ที่อยู่ของตน ดังนั้นเมื่อไปกระทำผิดที่อื่นแล้ว จึงมักหลบหนีกลับที่อยู่ เว้นแต่คนร้ายนั้นรู้สึกว่ามีคนจำตนได้ หรือกำลังถูกติดตาม
- คนร้ายประเภทสมัครเล่น หรือ เพิ่งเริ่มกระทำความผิด มักจะนึกว่าถ้าหลบหนีไปอาจเป็นเป้าให้สงสัย จึงมักอยู่ ณ ที่อยู่ของตน หรือที่ทำการซึ่งเคยประจำทำการทำงานอยู่
- คนร้ายในคดีฆาตกรรม เพราะความเจ็บแค้นหากหลบหนีไปมักไปเก็บตัวอยู่ตามบ้านญาติ หรือ เพื่อนสนิทที่ไว้ใจ และให้ความเห็นใจแก่เขา แม้จะรู้ความจริงที่เกิดขึ้น

ค. การพิสูจน์ความผิด (proving the guilt)

การพิสูจน์ความผิดในที่นี้ หมายถึง การสืบสวนสอบสวนหาพยานหลักฐานมาประกอบสำนวนการสอบสวน เพื่อนำคดีสู่ศาล เพื่อพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหา และเพื่อให้ศาลลงโทษผู้กระทำความผิด ถ้าเป็นไปตามขั้นตอนเหล่านี้ ย่อมหมายถึงว่า งานสืบสวนสอบสวนคดีอาญาเรื่องนั้น ๆ จบสิ้นลงโดยสมบูรณ์ด้วยผลสำเร็จ

อย่างไรก็ดี ในคดีอาชญาที่ย่อมถือเป็นหลักสากลว่า จำเลยเป็นประธานในคดีอาญา คือมีสิทธิในอันที่จะสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ ทั้งกฎหมายได้บัญญัติห้ามการดำเนิน

^{๖๘} แสวง ธีระสวัสดิ์, หลักการสืบสวนสอบสวนคดีอาญา หน้า 8.

กระบวนการพิจารณาที่มีขอบไว้ด้วย⁶⁹ และตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (the Universal Declaration of Human Rights) ค.ศ. 1948⁷⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแทบทุกฉบับ⁷¹ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา⁷² ก็บัญญัติถ้อยคำเป็นทำนองเดียวกันว่า ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ ในกรณีที่มีเหตุอันควรสงสัยว่าจำเลยกระทำผิดจริงหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นแก่จำเลย

ดังนั้น การพิสูจน์พยานในคดีอาญา จึงต้องกระทำโดยหาพยานหลักฐานมาให้มากที่สุดที่จะชี้ให้ศาลเห็นว่า จำเลยเป็นผู้กระทำผิดจริง โดยไม่ให้ศาลต้องเกิดความสงสัยในข้อเท็จจริงใด ๆ ได้ แม้แต่เมื่อจำเลยรับสารภาพแล้ว พนักงานสอบสวนก็จะต้องหา และรวบรวมประจักษ์พยาน และพยานบุคคลแวดล้อมอื่น ๆ มาประกอบในสำนวนไว้ เหมือนดั่งว่า จำเลยไม่ได้ให้การรับสารภาพเลย เพราะลำพังคำรับสารภาพของจำเลยบางครั้งก็ไม่เพียงพอให้ศาลลงโทษจำเลยได้ โดยเฉพาะความผิดที่กฎหมายกำหนดอัตราโทษขั้นต่ำ ตั้งแต่ห้าปีขึ้นไป โจทก์ต้องสืบพยานจนศาลพอใจว่าจำเลยกระทำผิดจริงด้วย (มาตรา 176 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา) และคำรับสารภาพของจำเลย จำเลยอาจกลับคำเมื่อใดก็ได้

ศาลฎีกาเคยวินิจฉัยเป็นหลักว่าลำพังคำรับสารภาพของผู้ต้องหาที่ส่งต่อศาลนั้น จะฟังลงโทษจำเลยไม่ได้ (ฎีกาที่ 2724/2515, 3578/2526) เพราะคำรับสารภาพของจำเลยในชั้นสอบสวนเป็นเพียงพยานบอกเล่า จะต้องมีพยานหลักฐานอื่นประกอบ หรือนำไปประกอบหลักฐานอื่น อันจะฟังลงโทษจำเลยได้ ซึ่งพยานหลักฐานประกอบนั้นต้องไม่ใช่ส่วน

⁶⁹ คณิต ฌ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 7 และ 30. และคณิต ฌ นคร, "ฐานะของผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญา" บทบัญญัติ เล่ม 42 ตอน 2 (มิถุนายน 2529): หน้า 10 และ 12.

⁷⁰ ข้อ 11(1) ของปฏิญญาฉบับนี้ ใน ประมวลความตกลง อนุสัญญาระหว่างประเทศ และหลักการสากลเกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี หรือให้การสนับสนุนรวบรวมโดยกรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ (โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พ.ศ. 2523), หน้า 2 และ 9.

⁷¹ ตัวอย่างเช่น มาตรา 27 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521.

⁷² มาตรา 227 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.

หนึ่งของคำรับสารภาพ เช่น การนำชี้ที่เกิดเหตุประกอบคำรับสารภาพที่ได้แสดงแผนประทุษกรรม
ภาพถ่ายและบันทึกไว้ (ฎีกาที่ 4592/2528) หรือ คำเบิกความของพนักงานสอบสวนที่เบิกความ
ประกอบคำรับสารภาพชั้นสอบสวนของจำเลย (ฎีกาที่ 1662/2514, 3578/2526, 1348/2531)
พยานหลักฐานประกอบที่จะฟังลงโทษจำเลยได้อาจเป็นพยานแวดล้อมกรณีก็ได้ (ฎีกาที่ 450/2528,
1200/2530, 1346/2530, 868/2531)

ลาฟังพยานแวดล้อม อาจก่อให้เกิดความสงสัยว่าจำเลยไม่ได้
กระทำผิดจริงตามฟ้อง (ฎีกาที่ 361/2532, 894/2532, 5/2533) แต่ถ้าพยานหลักฐานที่โจทก์
นำสืบมา แม้จะเป็นเพียงพยานแวดล้อมขาดประจักษ์พยานก็ตาม หากกรณีรับฟังได้โดยปราศ
จากข้อสงสัยว่าจำเลยกระทำผิดจริงตามฟ้อง ศาลอาจลงโทษจำเลยได้ (ฎีกาที่ 53/2503,
2230/2529, 2298/2530, 1422/2531, 3008/2531)